

Філософія України

Т.В. Сулятицька, М.П. Плахтій

ФІЛОСОФІЯ УКРАЇНИ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ
РОБОТИ СТУДЕНТІВ

**Кам'янець-Подільський
2023**

УДК 1ф(091)(477)(075.8)

ББК 87.3(4. УКР)я73

С 89

Рецензенти:

В.С. Степанков – доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

А.А. Найчук – кандидат політичних наук, директор «Міжнародного благодійного фонду Громадська дипломатія».

Сулятицька Т.В., Плахтій М.П.

С 89 Філософія України. Методичні рекомендації для організації самостійної роботи студентів. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 93 с.

ЕЛЕКТРОННА ВЕРСІЯ ПОСІБНИКА ДОСТУПНА ЗА ПОКЛИКАННЯМИ:

URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7632>

Актуальність дисципліни «Філософія України» полягає в тому, що вона дозволяє розглянути розвиток вітчизняної філософської думки від її витоків і до сьогодення. Українська філософія є невід'ємною частиною національної культури, виявом народного духу. Із зростанням духовної сили народу, його національної самосвідомості, виникає потреба в осмисленні самого феномену української духовності, а відтак – і в зверненні до історії філософії в Україні.

Методичні рекомендації для студентів з дисципліни «Філософія України» можуть бути використані для підвищення ефективності засвоєння лекційної частини курсу, проведенні семінарських занять, написанні модульних контрольних робіт.

*Рекомендовано до друку вченою радою Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 5 від 31 травня 2023 року)*

ВСТУП

Навчальна дисципліна «**Філософія України**» є вибіркоким курсом, побудованим у відповідності із вимогами Закону України «Про освіту», щодо формування в молоді шанобливого ставлення до нашої минувшини, вміння аргументовано й активно захищати національні цінності на рівні взаємної поваги до культурних здобутків інших народів.

Українська філософія є невід'ємною частиною національної культури, виявом народного духу. Із зростанням духовної сили народу, його національної самосвідомості, виникає потреба в осмисленні самого феномену української духовності, а відтак – і в зверненні до історії філософії України, до її філософських традицій. Для розуміння історії становлення та розвитку української філософії, доцільно починати з огляду тих етнічно-культурних підвалин, на яких ця філософія зростає. Їх ми можемо назвати «народним світобаченням», «етнічною ментальністю», «духом народу». На думку видатного українського ученого, філософа, історика, філолога, славіста Д.І. Чижевського, народний характер і світогляд «виявляється в тім, що цей народ в світі любить, чого в житті він уникає, що в людині найвище оцінює, до чого ставиться негативно». Безумовно, народний характер не є чимось незмінним. Тим не менше є певні усталені елементи ментальності, які накладають свій відбиток на сам стиль мислення, на спосіб філософування в певній культурі.

Роль дисципліни «Філософія України» визначається насамперед тим, що в системі політологічної та історичної дисциплін значна питома вага має приділятися оволодінню національними концептами політичної історії. При цьому, звичайно, мається на увазі, що національний аспект, як практично доцільний, «вписується» у загальнотеоретичний спектр кожної зі спеціальностей. З огляду на цю обставину,

навчальна дисципліна **призначена** сформувати відповідальну професійну компетентність здобувача освіти.

Метою навчальної дисципліни є досягнення розуміння студентами специфіки української філософії, її місця в світовій філософії.

Завданням дисципліни є: освоєння студентами теоретичних положень філософських вчень українських філософів; розглянути українську філософію як важливу складову нашої духовної культури, її зв'язок з мистецтвом та мораллю; прищеплення вміння бачити її національну своєрідність, формування розуміння студентами місця української філософії в контексті світової філософії, та її значення для розвитку національної свідомості. Основним завданням дисципліни є висвітлення питання про закономірності становлення вітчизняної філософії, її тенденції. З цією метою в даному курсі послідовно викладаються головні етапи історії української філософії, аналізуються основні проблеми, питання, які цікавили українських мислителів.

НАВЧАЛЬНІ КОМПЕТЕНЦІЇ

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних компетентностей:

- уміння визначати тип власного світогляду, застосовувати основні надбання філософії для розбудови власних свідомості та культури мислення;
- знання основних етапів розвитку світової філософської думки, шкіл і вчень видатних філософів античності, європейського Середньовіччя, Нового Часу, сучасної західної філософії, релігійно-філософських вчень Сходу, європейської та української філософської традиції; знайомство з класичними філософськими текстами;

- уміння використовувати основну філософську термінологію та методологію.

Очікувані результати навчання полягають в знанні основних етапів та особливостей розвитку філософської думки України від зародження її до наших днів; забезпеченні опануванням студентами знань провідних філософських систем, вчень, теорій, що виникали й функціонували в українській культурі; з'ясуванні характеру взаємодії українських філософів зі спадщиною представників філософської культури інших народів; створенні розуміння місця, яке посідає українська філософська думка в контексті європейської та світової філософської традиції.

Методи і прийоми навчання:

Методи навчання – це насамперед система способів управління пізнавальною діяльністю здобувачів вищої освіти. Існує чимало таких прийомів і способів, які постійно поповнюються новими з урахуванням розвитку педагогічної науки. Виходячи з поставлених до методів вимог, їх можна розподілити на методи набування знань; формування вмій і навичок; здійснення творчої діяльності; закріплення і перевірки знань. Переважаючим має бути проблемний метод, який ґрунтується на постановці й розгляді проблем теоретичного характеру із активізацією уваги здобувачів шляхом виявлення в них історико-практичних аналогів (бесіда, обговорення, дискусія).

У реалізації зазначених завдань чималу роль відіграють різноманітні прийоми, серед яких найважливішими є прийоми мотивації навчання, висока педагогічна майстерність (професіоналізм, емоційність, красномовство), використання наочних засобів, застосування рейтингової контролю. Завдання викладача полягає у формуванні в здобувачів інтересу до

усвідомлення ним значимості предмета у процесі пізнання історичного минулого.

Методи оцінювання: опитування, співбесіда із здобувачами вищої освіти під час семінарських занять, написання модульних контрольних робіт та залік у кінці семестру.

ЛЕКЦІЙНА ЧАСТИНА КУРСУ

Лекція – основна форма проведення занять у вищому навчальному закладі, яка призначена для засвоєння теоретичного матеріалу. Лекція – це чіткий, системний виклад окремої наукової проблеми або теми. Мета лекції полягає в допомозі студентам оволодіти методами самостійної роботи з підручниками, посібниками, першоджерелами. Лекція, один з найважливіших чинників організації навчальної діяльності здобувачів.

Під час лекційного заняття здобувачам вищої освіти необхідно ознайомитися зі змістом попередньої лекції для встановлення логічного зв'язку з наступною; намагатися осмислювати матеріал у процесі його викладення; уважно слухати викладача, виокремлювати головне, суттєве та відсіювати другорядне. Лекційний матеріал необхідно не лише слухати, а й конспектувати. Конспектуючи лекцію, необхідно повністю записувати назву теми, план, рекомендовану літературу.

ТЕМА 1. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ЯК ТЕОРЕТИЧНА ДИСЦИПЛІНА

Зміст теми. Національна філософія – складова частина національної культури. Філософія в Україні і українська філософія, передумови її появи. Історія української філософії як чинник розвитку національної самосвідомості. Періодизація історії української філософії.

Терміни та поняття: християнізація, двовір'я (синкретизм), язичництво, християнство, національна філософія, розвиток.

ТЕМА 2. ФІЛОСОФСЬКІ ІДЕЇ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ УКРАЇНІ IX–XIII ст.

Зміст теми. Саме в межах киеворуської культури склався притаманний українській духовній традиції тип мислення. Тип філософування, що сформувався в Київській Русі, становить зміст буття філософії в українській культурі протягом першого періоду її існування (від XI ст. і до XIV ст.). Філософська думка цього періоду є адекватним відображенням греко-слов'янського, християнського типу культури з притаманним йому акцентом на проблему «людина-Бог», крізь призму якої осмислюють граничні підстави людського існування. Антична філософія та її вплив на формування української філософської думки. Християнська релігійна філософія – джерело філософсько-світоглядних ідей Київської Русі. Західноєвропейська та східна філософська культура, її місце в становленні філософської культури України. Загальна характеристика перекладної філософської літератури, її основна проблематика: проблеми єдності світу, натурфілософські проблеми, проблеми людини, та їх вирішення.

Терміни та поняття: джерело, ідея, сутність людини, мислення, існування, культура, релігія, віра.

ТЕМА 3. ГУМАНІСТИЧНІ ТА РЕФОРМАЦІЙНІ ІДЕЇ В УКРАЇНІ XV – ПЕРШОЇ ПОЛ. XVII ст.

Зміст теми. Роль народного епосу (думи) у формуванні філософського світогляду. Реалістичний характер народних дум. Становлення раннього гуманізму. Центральна ідея гуманізму – актуалізація можливостей, закладених в індивіді, всебічне культивування «гідності» особистості, ствердження права

людини на задоволення земних потреб та обґрунтування ідей свободи особистості, справедливого суспільного ладу. Юрій Дрогобич – родоначальник українського гуманізму. Гуманістичні ідеї П. Русина і Лукаша з Нового Міста. Ідеї громадянського гуманізму в творчості С. Оріховського. Становлення національно-визвольного руху в Україні та його ідеологічне обґрунтування. Відродження, гуманізм та Реформація як історичні феномени.

Острозький культурно-освітній центр та його значення в духовному житті України. Реформаційно-гуманістичні ідеї Герасима Смотрицького. «Апокрисис» Христофора Філарета як один з найвидатніших творів української літератури кінця XVI ст. Клірик Острозький та його роль у розвитку реформаційних ідей. Д. Наливайко. Проблема людини, віри, церкви, моралі у творчості І. Вишенського. Вплив ісихастської ідеології на світогляді І. Вишенського. Становлення братського руху і його роль у формуванні та прискоренні розвитку гуманістичних і реформаційних ідей, у боротьбі проти наступу католицизму й уніатства. Ідеї гуманізму і реформації у творах діячів братського руху та вченого гуртка друкарні Києво-Печерської Лаври. Розвиток ренесансно-гуманістичних та реформаційних ідей Львівською братською школою. Радикалізм і демократичність поглядів С. Зизанія, їх раціоналістичний характер. «Катехізіс» С. Зизанія. Ідеї неоплатонізму в творчості К. Транквіліона-Ставровецького. Йов Борецький. Київське братство і його роль у розвитку гуманістичних і реформаційних ідей в Україні. Проблеми людини в творчості І. Копинського, його «Алфавіт духовний». Філософські та соціально-політичні ідеї Мелетія Смотрицького. Касіян Сакович – «Трактат про душу». Х. Євлевич.

Гуманізм вченого гуртка друкарні Києво-Печерської Лаври.

Терміни та поняття: відродження, гуманізм, реформація, богомилство, розум, цілісність, неоплатонізм, дух начало, самопізнання, двонатурність.

ТЕМА 4. ФІЛОСОФСЬКА ДУМКА У КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКІЙ АКАДЕМІЇ

Зміст теми. Національно-визвольна боротьба 1648-1676 рр. в Україні, її здобутки та втрати. Специфічність економічного і політичного життя України та її вплив на розвиток культури. Розвиток ідей українського Просвітництва, його особливі риси. Києво-Могилянська академія – навчальний заклад європейського типу. Роль П. Могили в становленні академії, в поширенні ідей Просвітництва. Учбові курси академії. Києво-Могилянська академія як перший в Україні центр професійно-філософської думки. Структура філософських курсів професорів академії, їх зміст та спрямованість. Початок розкладу середньовічного церковно-теологічного світогляду. Поступовий відхід вчених академії від схоластичного методу. Й. Кононович-Горбацький та вирішення ним проблеми універсалій, відношення філософії та богослов'я, розуму та віри. Питання субстанції, проблема людини у його філософії. Інокентій Гізель, його філософські погляди. Деїзм І. Гізеля. Вирішення ним проблеми людини. Твір І. Гізеля «Мир з Богом людині» як зразок ствердження принципів раціональної моралі. Філософські погляди Л. Барановича, Й. Галятовського, Д. Ростовського, Й. Кроковського. С. Яворський, його натурфілософські погляди, пантеїзм. С. Яворський про подвійність істини. Просвітницька діяльність Т. Прокоповича. Натурфілософські проблеми в його курсі. Питання діалектики, гносеології та їх вирішення. Т. Прокопович про суперечності між наукою і релігією та спроби їх пом'якшення. Погляди Т. Прокоповича на історію, історичний процес. Вчення про державу, церкву. Гуманістичні ідеї мислителя. Філософсько-етичні ідеї М. Козачинського.

Ствердження ідей раціоналізму і гуманізму в філософії Г. Кониського. Ідея двох істин. Проблеми матерії, руху, простору, часу в філософському курсі Г. Кониського. Деїзм. Проблеми пізнання. Г. Кониський про роль філософії. Питання людини, душі і тіла. Етика Г. Кониського.

Терміни та поняття: деїзм, ідея, нерівність, рівність, подвійність, абсолютизм, рефлексія, освіченість, природа, теологія, людина, самостійність, цінність, методологія, пізнання, раціональне.

ТЕМА 5. ФІЛОСОФСЬКА СИСТЕМА Г. С. СКОВОРОДИ

Зміст теми. Життєвий шлях українського педагога та мислителя Г. Сковороди. Вплив античної та середньовічної європейської філософії на його філософське вчення. Народна мудрість як одне із джерел формування філософських поглядів Г. Сковороди. Провідна думка практичної філософії українського філософа. Концепція двонатурності світу і вчення про три світи. Пантеїстичний характер філософських поглядів. Проблема людини як мікрокосму. Роль і місце «серця» в житті людини. Теорія пізнання. Неортодоксальність у відношеннях Г. Сковороди до питань про Бога, релігію, церкву. Щастя людини і шляхи його досягнення. Концепція «сродної» праці. Ідея «нерівної рівності». Уявлення Г. Сковороди про ідеальне суспільство. Творчість українського мислителя – важливий вузловий пункт у розвитку філософської думки України.

Терміни та поняття: концепція «сродної» праці, людина, макрокосм, мікрокосм, пантеїзм, теорія освіченого.

ТЕМА 6. ФІЛОСОФІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРОСВІТНИЦТВА XVIII–XIX СТОЛІТТЯ

Зміст теми. Проблема сутності людського щастя та шляхи його досягнення. Просвітницькі ідеї у Києво-Могилянській

академії. Переклад українськими філософами-просвітниками філософських творів західноєвропейських просвітників: Вольтера, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля. Оригінальні філософські праці, добре знані не лише в Україні: «Философские предложения» Якова Козельського, «Логические наставления руководствующие к познанию и различению истинного от ложного» Петра Лодія. Два типи ідеології Просвітництва – науково-просвітній і етико-гуманістичний. Харківський університет.

Терміни та поняття: нерівність, ідея, наука, життя, розум, нація, культура, політика, етика, право, пізнання, мислення.

ТЕМА 7. ФІЛОСОФІЯ УКРАЇНСЬКОГО РОМАНТИЗМУ

Зміст теми. Ідея нації, історизму. Формування у народі національної ідеї, національної самосвідомості, національного духу, потяг до перебудови суспільного життя і звільнення від колоніального поневолення. М. Гоголь як український мислитель. Його світоглядна позиція, про світ «мертвих» і «живих» душ, про шлях людини до правди, до Бога, до високої духовності. Вчення М. Гоголя про душу («серце»). Провідні ідеї романтизму в творчості діячів Кирило-Мефодіївського братства. Філософія національної ідеї. Ідея державотворення, М. Костомаров. Історіософські ідеї «Книги буття українського народу». М. Костомаров про відмінності українського та російського менталітету. Романтичний світогляд П. Куліша та його роль у відродженні української духовності і культури. Екзистенціально-кордоцентричні мотиви в творчості П. Куліша. Антеїзм «хуторянської філософії». Формування світогляду Т.Г. Шевченка. Антропоцентризм – основна риса світогляду Т. Шевченка. Національна ідея, ідея слов'янської федерації в його творчості. Історіософія Т. Шевченка та його релігійні погляди. Елементи романтизму в Україні другої половини

XIX ст. О. Потебня та його «філософія мови». «Філософія серця» як світоглядна основа українського романтизму у творчості П. Юркевича.

Терміни та поняття: антропоцентризм, переживання, потреба, світогляд, бажання, особистість, поступ, душа, ноосфера, романтизм, філософія мови (О. Потебня), хуторянська філософія, нація, історизм.

ТЕМА 8. КИЇВСЬКА АКАДЕМІЧНА ФІЛОСОФІЯ

Зміст теми. Загальна картина філософського професійного знання в Україні кінця XIX ст. – початку XX ст. Поняття академічної філософії. Університети Києва, Харкова, Одеси як осередки розвитку академічної філософії. Позитивізм в Україні (В. Лесевич). Неокантіанство в Україні (Г. Челпанов). Філософія «панпсихізму» О. Козлова. «Монодуалізм» Л. Грота. А. Гіляров «Що таке філософія...». Релігійно-філософські погляди В. Зінківського. Сутність філософії, співвідношення філософії і науки, філософії та релігії, обмеженість раціоналістичної й матеріалістичної філософії, розробка власних філософських систем, історія філософії як наука – основні проблеми, що досліджувалися.

Терміни та поняття: духовність, проблематика, позитивізм, емпіріокритицизм, досвід, гносеологія, «панпсихізм», буття, діяльність, платонізм, матеріалізм.

ТЕМА 9. УКРАЇНСЬКА СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ XIX – ПОЧ. XX СТОЛІТТЯ.

Зміст теми. Соціально-філософські орієнтації громадянців. В. Антонович, П. Чубинський, О. Кістяківський. Соціально-філософські погляди М. Драгоманова. Філософські ідеї у творчості покоління «Молода Україна». Соціально-філософські погляди І. Франка, його етичні та естетичні погляди. Філософські мотиви в творчості Л. Українки, їх романтично-

екзистенціальна спрямованість. Міфологічно-антеїстична ідея єдності людини і природи в творах Л. Українки, її невдоволення стосовно пасивно-споглядального ставлення до дійсності. Головна тема філософського пошуку поетеси – емансипація особистості, звільнення її від національного гноблення та соціального рабства. Екзистенціальні мотиви в творах М. Коцюбинського. П. Грабовський. Філософсько-соціальні витоки історіософії М. Грушевського. Філософія права Б. Кістяківського. Філософські роздуми про життя, всесвіт В. Вернадського, його вчення про ноосферу. Соціально-політичні погляди мислителя.

Терміни та поняття: антропоцентризм, національна ідея, екзистенціалізму, емансипація, пошук, дійсність, історіософія, ноосфера.

ТЕМА 10. ФІЛОСОФІЯ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 20-80 р. XX СТОЛІТТЯ.

Зміст теми. Історико-матеріалістичні тенденції. Процес українізації М. Скрипник та його програма: «трагедія» зіткнення «двох культур». Загальнофілософське осмислення української національної ідеї. М. Хвильовий. Підпорядкування філософії політиці. Дискусія між «механістами» та «діалектиками» 20-30-х років. Розробка філософії української ідеї за межами Радянської України. Політична філософія Д. Донцова. історіософська концепція В. Липинського. Д. Чижевський як історик філософії України. Гуманістична спрямованість філософії П. Копніна. Історико-філософські дослідження В. Шинкарука. Розробка філософських проблем представниками української діаспори. Створення культурно-громадський, освітніх, науково-дослідницьких осередків, які організують українознавчі дослідження, в тому числі у сфері філософії. Виховання нового типу українця, беззастережно відданого нації та справі незалежної державності.

Терміни та поняття: націоналізм, ідея, виховання, українець, нація, діаспора, проблема, сфера, земля, характер, «механісти», «діалектики».

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПО ПІДГОТОВЦІ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

У засвоєнні навчального матеріалу важливе місце займають семінари – один з основних видів групових навчально-теоретичних та практичних занять студентів, що передбачає доповіді із подальшим обговоренням у групі за заздалегідь запропонованим планом. Саме на семінарах систематизують, розширюють й поглиблюють знання з основних питань курсу, формують вміння самостійно мислити, аналізувати матеріал, виступати публічно, вести дискусію, переконувати, відстоювати особисту точку зору.

Ефективність, корисність семінару як для кожного його учасника, так і для групи в цілому залежить від ретельності самостійної роботи слухачів. Найпродуктивнішою вона є за такої послідовності виконуваних завдань:

1. ознайомлення з темою та питаннями плану семінарського заняття;
2. опрацювання навчального матеріалу теми за конспектом лекції, джерелами, літературою, рекомендованою для підготовки до семінарського заняття.

Форми самостійної роботи різноманітні. Основними з них є:

- вивчення творів представників світової філософської думки, необхідної наукової та навчальної літератури в ході підготовки до семінарських занять, модульного контролю, іспиту;
- робота над виступами, повідомленнями, доповідями, рефератами до семінарських занять;

– участь у студентських наукових конференціях та «днях науки»;

– участь у роботі студентських наукових гуртків з філософії.

Найважливішим компонентом самостійної роботи студентів і найбільш ефективною її формою є конспект. Ведення конспекту лекцій, а також конспектування рекомендованої літератури до лекційних тем дозволить не лише з'ясувати матеріал, що викладається лектором, але й стане вихідним пунктом для підготування до відповідних тем семінарських занять. У процесі підготування до них обов'язково також конспектування рекомендованої літератури. Питання, які потребують з'ясування щодо ведення конспекту, із конспектування власне творів, а також у вирішенні інших проблем з цього курсу, можуть бути розглянуті на консультаціях, у ході індивідуальної роботи із студентами, на лекціях або на семінарських заняттях. На цих заняттях систематично здійснюється не тільки конче потрібна допомога студентам, але й перевірка конспектів, заслуховування виступів, повідомлень, доповідей та есе з теми, що розглядається, поточний контроль інших видів роботи студентів. Всі форми самостійної роботи студентів взаємопов'язані, доповнюють одна одну і в сукупності забезпечують творче засвоєння філософії, допомагають сформулювати теоретичне мислення й уміння самостійно аналізувати професійні, життєві та інші соціальні проблеми, правильно орієнтуватися в складних умовах сучасного світу.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1. ФІЛОСОФСЬКІ ІДЕЇ У СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ УКРАЇНІ ІХ-XV СТОЛІТТЯ.

План:

1. *Формування релігійного світогляду українців дохристиянської доби.*
2. *Філософські ідеї в культурі Київської Русі.*
3. *Історичні джерела формування філософської культури Київської Русі.*
4. *Проблема людини у філософській думці Київської Русі.*
5. *Ідеал мудрості в киеворуській культурі.*

Методичні рекомендації: Найдавніші (дохристиянські) пласти духовності українського народу відомі недостатньо, адже пам'ятки духовної культури цієї доби переважно були знищені після 988 р. як такі, що суперечили новим християнським цінностям. Незважаючи на це, сьогодні є всі підстави говорити, що і після прийняття християнства в Київській Русі існувала традиційна для давніх слов'ян міфологічна культура язичницької доби. Вона була основою, на якій спочатку розвивалось язичництво, а згодом – християнство. Міфологічний світогляд цього періоду мав синкретичний характер, тобто був конгломератом пантеїстичних ідей з елементами анімізму, тотемізму, фетишизму, магії, землеробських культів тощо.

Передумовою початкового етапу розвитку духовної культури українського народу були трипільська культура, іраномовні культури кіммерійців, скіфів, сарматів, праслов'янська культура,

тюркська культура аварів, хазарів, печенігів і половців тощо. Звідси – найхарактерніші ознаки оригінальної духовної культури, які згодом стали відрізняти український народ серед інших народів.

До таких характерних ознак належать, по-перше, «поліфонізм» (вплив різних культур), по-друге, антеїзм (домінування ідеї про нерозривну єдність людини й природи, людини й землі), по-третє, кордоцентризм (як певна світоглядна орієнтація на внутрішній світ людини). Вказані ознаки згодом були доповнені екзистенційними ідеями (цінністю свободи й свободи волевиявлення), що загалом стали основними рисами української філософської думки.

Якісно нового змісту філософська думка набула в добу Київської Русі, особливо після введення на її території християнства (X ст.), у процесі християнізації духовного життя (у результаті вирішення суперечностей між слов'янським язичництвом і запровадженою християнською культурою). Філософія в цей період ще не виокремилася як специфічна форма духовної культури, вона була включена в єдиний культурний комплекс української духовності, що складався зі сукупності релігійних (богословських), філософських, етичних та естетичних ідей. Духовним джерелом філософської думки того часу стала антична спадщина і патристика (твори отців церкви – Іоана Златоуста, Григорія Нісського, Василя Великого, Григорія Богослова та ін.). Крім перекладу книг релігійної тематики, античних, візантійських, болгарських авторів, творів отців церкви та їх тлумачень, з'являються і твори мислителів Київської Русі. Серед них потрібно назвати: «Слово про Закон і Благодать» Київського митрополита Іларіона, проповіді Кирила Туровського, «Послання пресвітеру Фомі» Климента Смолятича, «Повчання» Володимира Мономаха, «Слово о полку Ігоревім», «Повість временних літ» та ін. Домінуюча релігійна проблематика в творах православних богословів отримувала

філософську інтерпретацію. До основних проблем належали питання про буття Бога, взаємовідносини між церквою й княжою владою, про добро та зло як протиставлення Бога й сатани.

Провідне місце за своїм світоглядним і філософським значенням належить твору київського митрополита Іларіона «Слово про Закон і Благодать», написаного в період князівства Ярослава Мудрого, відомого своїми культурними і просвітницькими починаннями. Цей твір водночас є пам'яткою красномовної культури, публіцистики, моральної проповіді. Він складається з трьох частин, в яких зіставляються Закон і Благодать, описується поширення християнства на Русі і висловлюється подяка князю та його сину Ярославу. Перша частина є своєрідним «Філософсько-історичним вступом», що витлумачує смисл світової історії.

Важливе значення мала діяльність Климента Смолятича (XII ст.) – другого митрополита русичів, який першим був названий філософом, який апелював до античної мудрості.

Златоустом, що прославив себе красномовністю, називали в Київській Русі Кирила Туровського (близько 1130-1182 рр.), єпископа з Турова, проповіді якого звернені до людини і характеризуються яскравістю стилю й мови, символічністю й оригінальністю думки. Його знаменита притча про сліпого й кульгавого розкриває ідею єдності морально чистої душі та здорового людського тіла. Сліпець і кульгавий – це алегоричне тлумачення людських вад душі й тіла, які, об'єднуючись, творять зло.

Релігійна філософія своїм домінуючим принципом вважала можливість отримання знання через софістичну мудрість. Софістичність стала визначальною особливістю української філософської думки. «Софія – мудрість» – сутність Бога, «душа світу», водночас вона вважалася першопричиною інтеграції світу, людини й Бога. Отримання особистістю «софійного»

знання ставало одночасно й пізнанням Бога. Саме таке подвійне розуміння призвело до виникнення екзистенційно «софійного» спрямування релігійно-філософських систем Київської Русі. Мудрість і любов до мудрості визнавалися не лише знанням, вони були пізнанням Бога, який є сутністю речей, предметів та явищ оточуючого світу, зокрема й людей, сенсом і метою їхнього існування. Любов до мудрості спрямована не просто на розуміння оточуючого світу, а й практичне оволодіння ним завдяки божественній мудрості «Софії».

Органом розуміння (віддзеркалення) зовнішнього світу, згідно з давньоукраїнською міфологічно-релігійною культурою, є серце. Тільки завдяки йому можна отримати істину життя. Серце – це точка, в якій поєднуються думки, воля та віра, воно стає інструментом прогнозування результатів матеріальної або духовної діяльності людини. Почуття серця вважалося критерієм істини в процесі розуміння оточуючого світу. Тому є всі підстави говорити, що кордоцентризм, як світоглядна позиція, набув подальшого розвитку у філософській думці Київської Русі.

Розвиток філософської думки Київської доби завершується пильною увагою до людини, закладанням підвалин гуманістичної традиції. Це знайшло відображення в «Повчанні» Володимира Мономаха та культі Діви Марії як захисниці конкретної людини, що, напевно, сягає своїм корінням у міфологічні образи Берегині або Великої Богині.

Своєрідність розвитку філософської думки українського народу в цей період значною мірою визначалася типом філософствування, який склався ще за часів Київської Русі. Падіння Києва та розпад руських земель на окремі князівства (середина XIII ст.) змінили соціокультурну ситуацію, що позначилося на характері тенденцій та явищ українського Передвідродження XIII-XV ст. З середини XIII ст. твори світського характеру, зокрема Галицько-Волинський літопис, органічно вписуються у церковно-богословський за своїм

змістом розвиток вітчизняної духовної культури. Реформаційні рухи, характерні для Західної Європи XIV ст., проникають в Україну, що певною мірою спричинило поширення богохульства, вчення, яке не визнавало авторитет офіційної церкви. Останні не визнавали офіційних догм, церковних обрядів тощо.

Наприкінці XIV – на початку XV ст. спостерігається пожвавлення культурного та духовного життя України. Зростання кількості перекладних творів супроводжується виданням таких пам'яток вітчизняного книжного мистецтва, як «Льствица» (1443), «Златоструй» (1474). Крім того, здійснюються дві редакції «Киево-Печерського патерика». Поява творів західноєвропейських літератур сприяла поширенню в Україні різноманітних учень раціоналістичного характеру, зокрема лютеранства та кальвінізму.

Отже, філософія Київської доби мала християнський характер, у ній переважали ідеї визнання Бога як найвищої першопричини, а існування оточуючого світу – як результату його творіння. В основі розуміння сутності людського існування, діяльності й вчинків переважала етична проблематика. Суспільство розглядалося крізь призму вічного конфлікту добра й зла. За часів Київської Русі виникають перші спроби осмислення історії та її сенсу, долі та призначення батьківщини, ролі християнства в історії, співвідношення необхідності («закону») та свободи («благодаті»).

Питання для обговорення:

1. У чому специфіка української філософії?
2. Назвіть течії античної філософії, що були поширені на українських землях?
3. Що Ви розумієте під поняттям «передфілософія»?

4. Які тексти можна вважати передфілософськими в українській культурі?
5. Які філософські теми та ідеї можемо знайти в творі «Повість минулих літ»?
6. Яку роль відіграли просвітники Кирило та Мефодій у становленні православно-слов'янської філософської традиції?
7. Які перекладні візантійські тексти сприяли становленню й розвитку філософської культури Київської Русі?
8. Які філософські тексти давньоруської культури ми вважаємо філософськими і чому?
9. Які філософські ідеї мають місце в оригінальних давньоруських текстах?
10. Якими етичними принципами заповідає керуватися дітям Володимир Мономах.
11. Знайдіть у тексті «Поучення» [Володимир Мономах. Поучення. Літопис Руський. Київ., 1989. С. 454-458, 461-462.] три головні справи, які повинен, за Мономахом, виконувати кожен християнин задля порятунку душі.
12. Поясніть, чим була зумовлена змістова спрямованість філософських міркувань, які ми знаходимо у джерелах Київської Русі.

Темі доповідей:

1. Витоки української філософської думки в язичницькому світогляді давніх слов'ян.
2. Історична міфологія в сучасній вітчизняній культурі.
3. Філософсько-світоглядні ідеї в пам'ятках давньоруської літератури («Повість временних літ», «Слово о полку Ігоревім»).

Література:

1. Горбач Н.Я. Специфіка української філософії. Львів: Каменярь, 2006. 216 с.

2. Горський В.С. Філософія в українській культурі. Київ, 2001. С. 62-107.
3. Захара І.С. Українська філософія : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 353 с.
4. Історія української філософії: Підручник. Київ: Академвидав, 2008. 624 с.
5. Історія філософії України. Хрестоматія: Навч. посібник / Упорядники М.Ф. Тарасенко, М.Ю. Русин, А.К. Бичко та ін. Київ : Либідь, 1993. 560 с.
6. Козак І.Й. Основи української філософії: навчальний посібник. Видання друге, доповнене. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. С. 4-16.
7. Огородник І.В., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні. Київ, Вища школа 1999. С. 91-198.
8. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Київ, 1992. Розділи I-II.
9. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9 т. Київ, 2001. Т. 1. 630 с.
10. Крالیук П.М. Історія філософії України: підручник. Київ : КНТ, 2015. 652 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Kraliuk_Petro/Istoriia_filosofii_Ukrainy.pdf С. 89-136.
11. Українська педагогіка в персоналіях – ХІХ століття / За редакцією О.В. Сухомлинської / навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, у двох книгах// «Либідь», К., 2005, кн. 1., С. 17 – 22.
12. Старовойтова І.І. Історія філософії України : метод. вказівки з курсу для студентів спеціальності «Філософія» ф-ту історії та філософії. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 72 с.

ТЕМА 2. ГУМАНІСТИЧНІ ТА РЕФОРМАЦІЙНІ ІДЕЇ В УКРАЇНІ КІН. XV – ПОЧ. XVII СТОЛІТТЯ.

План:

1. Зародження, поширення й розвиток гуманістичної культури в Україні (Ю. Дрогобич, С. Оріховський, К. Сакович).
2. Гуманістично-реформаційні тенденції в діяльності Острозького культурно-освітнього центру.
3. Діяльність Івана Вишенського.

Методичні рекомендації: Філософська думка України цього періоду все більше набуває рис ренесансного гуманізму, що знайшло своє вираження у формуванні історичної самосвідомості українського народу, розвитку ідеалу гуманістичного патріотизму. Родоначальниками гуманістичної культури в Україні XV-XVI ст. вважають Юрія Дрогобича, Павла Русина із Кросна, Лукаша з Нового Міста, Станіслава Оріховського. Основними в їх творчості були проблеми людини, сенсу людського життя, місця людського розуму у підготовці особистістю свого майбутнього. Поглядам Ю. Дрогобича на світ, людину та історію властиве звернення до науки, звеличування сили знання та людського розуму. Розмірковуючи про великі можливості науки та людського розуму, Ю. Дрогобич, наголошував, що завдяки їм можна досягнути й те, що для очей є «незбачено» великим, у тому числі й обшири неба. Український вчений, доктор медицини та філософ, Юрій Дрогобич, постійно наголошував на необхідності вивчення природи та її законів з тим, щоб поставити їх на службу людині. У душі гуманізму та античної спадщини Павло Русин звертав увагу на реальне земне

життя, на людську особистість. Будучи прибічником природного права, відстоював позицію, що в цивілізованій державі кожен повинен мати право на повноцінне життя, свободу совісті та слідувати велінням власного розуму. Обстоюючи необхідність розвитку науки та освіти як головних сил історичного поступу, завжди прославляв книгу як найбільшу скарбницю мудрості. Станіслава Оріховського-Роксолана можна назвати першим із східнослов'янських прибічників концепції суспільного договору в питанні походження держави. В обгунтуванні своїх поглядів на походження і призначення держави, український і польський публіцист, філософ, історик та перший вітчизняний політолог Ст. Оріховський-Роксолан посилається на Платона, Аристотеля та інших античних авторів. Першоосновою права він вважав мораль, так як без моралі право існувати не може. Яскравим і найбільш колоритним представником українських полемістів був Іван Вишенський, який спрямовуючи свою літературну діяльність проти католицизму та унії, умотивовує власну позицію загальнофілософською інтерпретацією проблем «Бог і світ» та «Бог і людина». Людина мислиться у І. Вишенського внутрішньо суперечливою єдністю непримирених протилежностей – душі та тіла, що у свою чергу утворюють протистояння «зовнішньої» людини (як невід'ємної частини природи та суспільства) і «внутрішньої» (яка пов'язана зі світом Божественного та прагне пізнати трансцендентний світ). Найважливішою рисою людини І. Вишенський виділяє свободу волі, що зумовлює відповідальність її за вибір життєвого шляху. З кінця XVI ст. в Україні значно поживається культурне життя, змінюються зв'язки з Західною Європою. Поширюється релігійна боротьба: спочатку з протестантським рухом, а пізніше – католицизмом. З боку православ'я опір чинять так звані братські організації, теологічні школи, найвпливовішими з них були Острозька і Київська. Саме в Острозькому освітньому осередку, що перетворився на справжній центр розвитку освіти

та літератури, головна увага приділялася розвитку реформаційних ідей. Тут працювали такі визначні представники української культури, як Герасим Смотрицький, Христофор Філарет, Христофор Бронський, Дем'ян Наливайко, Іван Вишенський, Мелетій Смотрицький та ін. Праці цих діячів вітчизняної культури сприяла оновленню православної релігії, поширенню філософських ідей ренесансно-гуманістичного змісту, які спрямовувалися проти католицької релігійно-філософської доктрини, сприяли боротьбі проти національного та соціального поневолення. Герасим Смотрицький гостро критикував католицьку церкву, на вершині якої стоїть уподобаний до Бога папа. Головними добродіями людини він вважав талант, мужність, славу та активну діяльність, що має бути спрямована на досягнення вищих цілей – блага рідного краю, турботи про розвиток освіти та культури свого народу, захисту віри предків. У своїх зверненнях до історії, Г. Смотрицький розглядав її не як результат Божого промислу, а як історію діяльності видатних осіб. Христоф Філарет виступав проти релігійного гноблення українського народу та вимагав рівних прав світських людей всіх станів у розв'язанні питань церковно-суспільного життя. У своїм роздумах про свободу совісті як вищу духовну цінність, підкреслював, що кожна людина має право на свою віру та право боротися за неї. Дем'ян Наливайко – український церковний та культурно-освітній діяч, перекладач та письменник, негативно ставлячись до унії, виступав проти насильницької полонізації та покатоличення українського народу вбачаючи в них знаряддя національного та духовного гноблення.

Занепад Острозької школи, де почав працювати єзуїтський колегіум (1624), значною мірою зумовив зростання ролі діячів братського руху в поширенні ідей гуманізму та реформації. Саме братства закладали основу професійної філософії в Україні.

Найвпливовішим осередком братського руху став Львів. Викладачами цієї школи були Лаврентій і Стефан Зизанії, Кирило Транквіліон-Ставровецький, Йов Борецький та ін. У Київській братській школі звільняли освіту від опіки церкви Касіян Сакович, Мелетій Смотрицький, Фома Євлевич та ін. Не заперечуючи віру взагалі, братства поширюють патристичну літературу греко-візантійських авторів, вважаючи, що істина повністю викладена у Священному Писанні та в творах отців церкви. Все нове – це вигадки католиків. Братства переймалися написанням букварів та граматик слов'янської мови, вони були переконані у необхідності засвоєнні і поширенні знань, що сприятимуть зміцненню віри, вивченню культурної спадщини княжої доби, на основі якої можна буде забезпечити подальший розвиток вітчизняної освіти та духовної культури. Братчики намагалися вийти з-під опіки церкви в організації шкільництва, утвердити своє право на заняття інтелектуальною працею.

Питання для обговорення:

1. Які Ви можете назвати найбільші ренесансні осередки в Україні?
2. Які філософські тем у своїх творах порушували ренесансні мислителі?
3. Яку роль відіграла Острозька академія в розвитку філософської культури України?
4. Які тенденції характеризували розвиток філософської думки в Острозькій академії?
5. Роль міщанських братств для розвитку філософської культури в Україні.
6. Чи можна вважати Касіяна Саковича професійним філософом?
7. Як Касіян Сакович трактував проблеми життя і смерті?

8. Яким чином у творчості Мелетія Смотрицького поєднувалися елементи традиційної православної слов'янської традиції та традиції західної?
9. Який шлях до «правди» пропонує Іван Вишенський? Назвіть головні правила, що їх повинна дотримуватися людина, яка йде істинним шляхом.

Темі доповідей:

1. Становлення раннього гуманізму в Україні (XV – перша пол. XVI ст.).
2. Гуманістичні ідеї П. Русина і Лукаша з Нового Міста.
3. Ідеї громадянського гуманізму в творчості Ст. Оріховського-Роксолана.
4. Реформаційні вчення в Україні.
5. Ідеї гуманізму і реформації в братських школах.
6. Розвиток реформаційних і гуманістичних ідей в Острозькому культурно-просвітницькому центрі.
7. Проблема людини, віри, церкви, моралі у творчості І. Вишенського.
8. Відродження, гуманізм та Реформація як історичні феномени.

Література:

1. Горбач Н.Я. Специфіка української філософії. Львів: Каменярь, 2006. 216 с.
2. Горський В.С. Філософія в українській культурі. Київ, 2001. С. 62-107.
3. Захара І.С. Українська філософія: навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 353 с.
4. Історія української філософії: Підручник. Київ: Академвидав, 2008. 624 с.
5. Історія української літератури. Київ, 1954. Т. 1. С. 62-81.

6. Історія філософії України. Хрестоматія: Навч. посібник / Упорядники М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та ін. Київ : Либідь, 1993. 560 с.
7. Козак І.Й. Основи української філософії: навчальний посібник. Видання друге, доповнене. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010 С. 15-31.
8. Кралоук П.М. Історія філософії України: підручник. Київ: КНТ, 2015. С. 137-170.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Kraliuk_Petro/Istoriia_filosofii_Ukrainy.pdf
9. Огородник І.В., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні. Київ : «Вища школа», 1999. С. 91-98.
10. Старовойтова І.І. Історія філософії України : метод. вказівки з курсу для студентів спеціальності «Філософія» ф-ту історії та філософії. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 72 с.
11. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У дев'яти томах. Київ : «Дніпро», 2001. Т. II. 630 с.

**ТЕМА 3. ФІЛОСОФІЯ В КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКІЙ
АКАДЕМІЇ 30 Р. XVII – XVIII СТОЛІТТЯ.**

План:

1. *Організація та діяльність академії. П. Могила. Від теології до натурфілософії.*
2. *Світ і людина в курсах філософії (І. Гізель, Т. Прокопович, С. Яворський та ін.).*
3. *Проблеми суспільства, держави і церкви.*
4. *Теорія пізнання та логіка.*

Методичні рекомендації: Беззаперечним залишається той факт, що братські школи відіграли значну роль у розвитку освіти та грамотності на теренах України, проте, маючи досить широкий обсяг предметів, викладання наук у них було систематизовано та мало лише фрагментарний характер, критично не вистачало викладачів. Брак цих наукових засобів добре розуміли представники старого православ'я та особливо гостро переймався цією проблемою церковний, політичний, культурно-освітній діяч України – Петро Могила. Київська братська школа під керівництвом Петра Могилы стає вищим навчальним закладом (1632 р.), а пізніше набуває статусу Академії. Саме з іменем Петра Могилы пов'язано новий етап у розвитку полемічної літератури в Україні. У діяльності Києво-Могилянської академії вирізняють два етапи. Перший етап охоплює час від заснування до кінця XVII ст. Це був період

відмежування філософії від теології, від богословських питань. Під впливом схоластичної західної традиції вперше звернено увага до формальної логіки як способу філософування. Література європейського Відродження дала поштовх для розробки натурфілософської традиції пантеїзму. Патристична спадщина та ідеї ренесансного гуманізму сприяли розвитку морально-етичної проблематики, в якій людина мислилася як «мікрокосм» у «макрокосмі» Всесвіту. Другий етап – XVIII ст. – позначений впливом західноєвропейської філософії Нового часу і раннього Просвітництва. Натурфілософія, теорія пізнання та логіка стають основними проблемами в курсах професорів Києво-Могилянської академії. Утверджується ідеал самодостатності природи, що розвивається за власними законами (деїзм), особливий інтерес привертають гносеологічні проблеми природознавства. Поняття матерії, руху, простору і часу розглядаються тут з позиції механістичної концепції. Отже, професори Києво-Могилянської академії пов'язували здійснення своїх суспільних ідеалів з поширенням освіти, вбачали в цьому критерій суспільного розвитку, прищеплюючи ці погляди своїм вихованцям, які працювали урядовцями громадських і військових установ, учителями різних шкіл та священниками.

Тривалий час академія була осередком професійної діяльності в галузі науки та філософії не тільки в Україні, вона задовольняла освітні потреби Росії й Білорусії. У процесі вивчення матеріалів про діяльність академії зверніть увагу на терміни навчання, структуру гуманітарної підготовки, джерела, які вивчали студенти. Особливе значення мало вивчення мов, що відкривало доступ до ознайомлення мовою оригіналу праць грецьких і римських авторів. Найпопулярнішим предметом серед студентів була риторика, яка формувала високу культуру ораторської майстерності. Філософія вивчалась 2-3 роки, під час викладання якої, професори використовували в своїх лекціях ідеї найвидатніших мислителів як античності, Середньовіччя, так і

Нового часу. Релігійне спрямування у викладенні курсів академії поєднувалося з критикою середньовічної схоластики і з певними елементами вільнодумства. Етико-гуманістична проблематика (проблеми сутності людини, місця її у Всесвіті, сенсу людського існування, проблема свободи волі, блага і щастя, питання людської доброчинності), розроблялася з позиції гуманізму. Релігійної толерантності та демократизму. Завдання академії полягало в тому, щоб збагатити вихідців з різних земель України знаннями, а потім розіслати їх по всіх куточках країни, щоб вони поширювали знання, використовували мистецькі навички, спосіб мислення і впроваджували їх у життя. Серед діячів академії XVII-XVIII ст. провідне місце в розвитку філософської думки посідали Й. Кононович-Горбацький, І. Гізель, І. Галятовський. С. Яворський, Г. Бужинський, Ф. Прокопович, Л. Барановський та ін.

Одним із перших професорів філософії в академії був український просвітник Йосип Кононович-Горбацький (...- 1653 рр.). Автор «Підручника логіки» та «Оратора могилянського» в своїх філософських курсах дотримувався номіналістичного тлумачення вчення Аристотеля. Розвиваючи положення про те, що філософія, так само як і інші науки, займається вивченням реальних тілесних речей, особливу увагу Й. Кононович-Горбацький звертав на розгляд питання про їх субстанційні основи та начала. Пізнання на думку професора має розпочинатися з чуттєвого сприйняття світу. Розвиваючи ідеї гуманізму, спрямовані на звеличення людини та її розуму, наголошував на тому, що немає на землі нічого великого, крім людини, і нічого великого в людині, крім розуму.

Інокентій Гізель (бл. 1600-1683 рр.) – український просвітник, церковний діяч, філософ, історик, значну увагу приділяв проблемі людини та її моральності. Закликаючи до активного громадського життя, Гізель наголошував, що саме активність людини, спрямована її вільною працею і є головним

призначенням земного людського буття. Людина в українського просвітника постає не сліпим знаряддям Божого промислу, а творцем власного щастя, владикою власної волі, повноправним господарем своїх вчинків та долі. Характерною особливістю морально-етичних поглядів І. Гізеля є звеличення людини настільки, що їй приписується здатність не лише судити про добро та зло, а й тлумачити на свій розсуд церковні настанови та Божі заповіді. Також, І. Гізель засуджував суддів, чиновників, духівництво, які порушували моральні норми, адже був переконаний, що духівництво не повинно втручатися у світські справи, прагнути до влади чи світських благ, натомість, свої завдання воно повинно мати турботу про освіту народу та поліпшення моралі.

Феофан Прокопович (Єлісей Церейський – справжнє прізвище мислителя) (1677-1736 рр.) – це один з найбільш яскравих діячів академії, професор і ректор, діяльність якого в академії позначилась на рівні організації й викладання більшості предметів. І хоч за своїми поглядами він був ідеалістом релігійного ґатунку, проте велику увагу приділяв природознавству, математиці, викладав ідеї, які не збігались з християнським віровченням.

Ф. Прокопович зближує і отожднює Бога з природою. «Під природою, – пише він у філософському курсі «Натурфілософія», – розумію Бога». Повне визначення природи збігається з Богом, природними речами, в яких він неодмінно існує і в яких він є. З цього випливає, що це визначення стосується не тільки природи, але, зрозуміло, й матерії та форми. Ф. Прокопович стверджує, що ні матерія, ні форма, взяті окремо, не є тілом або субстанцією, тільки поєднуючись, вони утворюють тіло, яке є їх єдністю, завершеністю. Реально матерія і форма існують лише в цій єдності, а її поділ можливий тільки в абстракції. Ці погляди, які поділяли інші професори, протистояли поглядам томістів і були близькими до позицій філософів епохи Відродження.

Значимі суспільно-політичні та етичні погляди мислителя, зокрема його ідеї про людське щастя, яке досягається лише із задоволенням духовних і тілесних потреб людини. В основі етичної концепції – розуміння людини як вершини макрокосму. Розвиваючи гуманістичні ідеї, Ф. Прокопович звеличував і реабілітував у людині те, що принижувалось середньовічним теологічним світоглядом: свободу людського розуму, красу тіла і почуттів. Він заперечував, що тіло людини є лише джерелом гріха та зла, оскільки від природи воно добре і прекрасне.

Питання для обговорення:

1. Яку роль у розвитку української культури відіграв Петро Могила та його сподвижники?
2. Які були особливості функціонування Києво-Могилянської академії та яке місце в ній займало викладання філософії?
3. У чому особливість філософування киево-могилянців?
4. Як трактували професори Києво-Могилянської академії проблеми пізнання?
5. Чи мали місце в академії онтологічні питання?
6. Поясніть, чим саме філософські курси Києво-Могилянської академії відрізнялись від типових схоластичних курсів європейських університетів.
7. За яких умов на думку Феодана Прокоповича можливе досягнення людиною щастя?
8. Хто із мислителів XVII-XVIII ст. надавав особливого значення природному праву, вважаючи його вихідним від вічного права?
9. Із чим могилянці пов'язували виникнення та розвиток законодавства?

Тему доповідей:

1. Уявлення про філософію та теорію пізнання у працях вчених Києво-Могилянської академії.
2. Проблеми натурфілософії у філософських курсах вчених Києво-Могилянської академії.
3. Етико-моральна проблематика у творчості вчених – професорів Києво-Могилянської академії.
4. Життєвий шлях і філософська діяльність Стефана Яворського.
5. Життєвий шлях, суспільна діяльність та філософські погляди Феофана Прокоповича.
6. Просвітницька діяльність і суспільно-політичні погляди Петра Могили.

Література:

1. Горський В.С. Історія української філософії. Київ: Наукова думка, 1996. С. 62-107.
2. Захара І.С. Українська філософія: навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 353 с.
3. Захара І.С. Стефан Яворський. Київ, 1991. 205 с.
4. Історія української філософії: Підручник. Київ: Академвидав, 2008. 624 с.
5. Історія філософії України. Хрестоматія: Навч. посібник / Упорядники М.Ф. Тарасенко, М.Ю. Русин, А.К. Бичко та ін. Київ : Либідь, 1993. 560 с.
6. Козак І.Й. Основи української філософії: навчальний посібник. Видання друге, доповнене. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. С. 32-57.
7. Крالیук П.М. Історія філософії України: підручник. Київ: КНТ, 2015. С. 240-264.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Kraliuk_Petro/Istoriia_filosofii_Ukrainy.pdf.
8. Огородник І.В., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні. Київ : Вища школа, 1999. С. 91-198.

9. Старовойтова І.І. Історія філософії України: метод. вказівки з курсу для студентів спеціальності «Філософія» ф-ту історії та філософії. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, 2019. 72 с.
10. Чижевський Дмитро. Нариси з історії філософської думки на Україні. Мюнхен, 1983. С. 33-34.
11. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У дев'яти томах. Київ : «Дніпро», 2001. 630 с.

ТЕМА 4. ФІЛОСОФІЯ Г.С. СКОВОРОДИ

План:

1. *Г.С. Сковорода про дві натури та їх зв'язок.*
2. *Вчення про світ і місце у ньому людини.*
3. *Філософія моралі мислителя.*
4. *Суспільно-політичні погляди філософа.*

Методичні рекомендації: Творчість Григорія Савовича Сковороди (1722-1794 рр.) – видатного філософа, поета, просвітителя, гуманіста, мандрівника, поета, посідає особливе місце в історії української філософії. Ще за його життя про нього склали легенди як про українського Сократа. Здобувши початкову освіту, вступив до Києво-Могилянської академії (навчання в якій переривав тричі), певний час пробув у придворній капелі, у Петербурзі, мандрував по країнах Західної Європи, знав мови, вивчав філософію, був знавцем античної та патристичної літератури. Шляхом життя Сковороди було вчителювання, став народним вчителем у найглибшому значенні цього слова. Не будучи ченцем, він стає носієм кращих якостей чернецтва. Абсолютна злиденність і безпритульність, моральна

чистота, любов до людей, простота у всьому, життя в Богові – це був життєвий шлях Г. Сковороди. На його могилі написано: «Світ ловив мене, та не спіймав». Любов до Бога стала основою його існування і творчості.

У своїх творах Сковорода стверджує, що людина невіддільна від природи, схожа з нею за своєю натурою, а тому пізнання людини є водночас і пізнанням природи. Він розробив вчення про людину, щастя і мораль, принцип так званої «спорідненої» («сродної») праці, найповнішого розкриття здібностей людини; узагальнив думки про духовний світ (світ символів), загальний ідеал життя.

На думку Г. Сковороди, Бог і природа – єдине ціле. Це дві натури одного Всесвіту. Матеріальне змінюється, людина сприймає його органами відчуттів. Сама по собі фізична натура – «мертва стихія», вона піддається руйнуванню і переходить з одного стану в інший. Таким чином, Сковорода близько підходить до поняття про незнищуваність матерії, неперервність її руху. Незважаючи на суттєві матеріалістичні та діалектичні моменти світогляду мислителя, його філософію не можна тлумачити однозначно як матеріалістичну. Пантеїзм доповнюється своєрідним поглядом на реальність навколишнього світу, його предмети і явища. Явища – це видима тлінь, «одяг», який постійно змінюється і оновлюється, за ним ніби ховається сутність, яку він називає вічністю. Визнаючи мінливість зовнішньої природи, мислитель утверджував ідею вічності внутрішньої природи, яку ототожнював з Богом як початком і причиною, що все є закономірність розвитку всього сущого. Тут у дусі неоплатонізму розкрито співвідношення духовного і матеріального.

Вивчення праць Г. Сковороди дає можливість зрозуміти, що в центрі його світогляду перебуває людина, її духовний світ, її щастя. Багато наук вивчає природу і приносить користь людям для задоволення їхніх тілесних потреб, але не тілесне, не

матеріальне є головним у світі й в родині. Але науки про матеріальний світ не навчають головного – як бути щасливим. Хто хоче бути щасливим, той насамперед повинен пізнати самого себе, тобто внутрішню сутність, свою духовність або своє серце. Людина, яка не пізнала себе, не може обрати відповідно до своєї природи сферу діяльності, тому, не може бути щасливою. Власна ж природа людини не вибирається, вона – від Бога. Отже, у кожної людини своя природа, яку не можна змінити, її можна лише пізнати і обрати такий життєвий шлях, який співзвучний її серцю, тобто внутрішньому духовному світу. Звідси вчення Сковороди про «сродну» працю, його інтерес до вчення тих філософів, в яких етика має велике значення.

«Філософія серця», вчення про «сродну» працю, безумовно, мали риси утопічного характеру. Годі й думати про те, що проста людина вільно обирала вид професійних занять, які приносили б їй радість, задоволення і натхнення. Кріпацтво і «сродна» праця – несумісні. Г. Сковорода бачив, що в суспільстві панують гноблення людини, несправедливість, що керівною, рушійною силою людських вчинків є матеріальний інтерес, гонитва за наживою. Цінять не того, хто живе за правдою і совістю, а того, хто обдурює, займається шахрайством, як кажуть, «вміє жити».

Український філософ, розробляючи власну концепцію самопізнання, не заперечував ролі й значення наукового та технічного прогресу, однак підкреслював недостатність даного прогресу для людського щастя, вважаючи більш важливою для досягнення останнього науку про людину.

Саме ці ідеї Сковороди розкривають гуманізм його поглядів, їх непересічний характер, їх життєву силу і значення для сьогодення.

Треба звернути увагу на ставлення Сковороди до Біблії, так званого, світу символів. Вивчення цього аспекту творчої спадщини великого українського мислителя – важливий фактор

при оцінюванні його життєвого шляху та розумінні поглядів. У символічному світі, світі Біблії, філософ прагнув виявити приховану за символічними формами духовну цінність людини, знайти ідеал людських стосунків без згубного впливу плоті. Світ символів є самостійною реальністю, що забезпечує людині можливість осягнення Бога. Саме через цей світ, на думку Г. Сковороди, бог являється людині.

Питання для обговорення:

1. Розкрийте зміст основних філософських ідей Г. Сковороди та поясніть, у чому саме проявилась їх оригінальність.
2. Як у філософській думці Григорія Сковороди знайшли відображення українські реалії?
3. Як філософія українського філософа Г. Сковороди відображала особливості української ментальності?
4. У чому специфіка творчості Г. Сковороди до мандрівного та мандрівного періодів?
5. Які філософські проблеми відображені в художній творчості Г. Сковороди?
6. Які особливості гносеології Г. Сковороди?
7. Чим завдячує Г. Сковорода Києво-Могилянській академії?
8. Що спільного і в чому відмінність поглядів Г. Сковороди та його вчителів – професорів Києво-Могилянської академії?
9. Проаналізуйте байку «Бджола та шершень» з циклу [Сковорода Г. Байки Харківські. Твори: У 2 т., Київ, 1994. Т. 1. С. 122-123], у якій формі розповідається про «сродну працю». Кого на Ваш погляд уособлює Бджола, а кого Шершень?

10. Сформулюйте власну позицію:
- що у життєвому прикладі Г. Сковороди є гідним наслідування, а що повторювати не варто?
 - чи слід взагалі філософу жити так само, як учити, й учити так, як жити?
 - чи легко бути щасливим за «рецептом» Г. Сковороди?
 - Чи може бути щасливою людина в суспільстві, яке перебуває в кризовому стані?

Темати доповідей:

1. Принцип «Пізнай самого себе» у розумінні Сократа і Г. Сковороди.
2. Проблема щастя і сенсу життя в творчості Г. Сковороди.
3. Роль серця в етиці Г. Сковороди.
4. Внесок Г. Сковороди в культуру українського бароко.

Література:

1. Захара І.С. Українська філософія : навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 353 с.
2. Зеньковский В.В. История русской философии. Париж, 1948. Т. 1. С. 54-80.
3. Історія української філософії: Підручник. Київ: Академвидав, 2008. 624 с.
4. Історія філософії України. Хрестоматія: Навч. посібник / Упорядники М.Ф. Тарасенко, М.Ю. Русин, А.К. Бичко та ін. Київ : Либідь, 1993. 560 с.
5. Козак І.Й. Основи української філософії: навчальний посібник. Видання друге, доповнене. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2010. С. 32-42.
6. Кралюк П.М. Історія філософії України : підручник. Київ : КНТ, 2015. С. 318-334.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Kraliuk_Petro/Istoriia_filosofii_Ukrainy.pdf

7. Сковорода Г.С. Буквар миру: книга для сімейного читання / Г.С. Сковорода; упоряд., пер. та прим. Л. Ушкалова. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2015. 317 с.
8. Старовойтова І.І. Історія філософії України: метод. вказівки з курсу для студентів спеціальності «Філософія» ф-ту історії та філософії. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 72 с.
9. Українська педагогіка в персоналіях – ХІХ століття / За редакцією О.В. Сухомлинської / навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, у двох книгах // «Либідь», К., 2005, кн. 1., С. 198 – 207.
10. Філософська думка на Поділлі: збірник наукових праць: присвячений 130-річчю з дня народження В.В. Зеньковського. Кам'янець-Подільський: КПНУ імені Івана Огієнка, 2011. 120 с.

**ТЕМА 5, 6. ФІЛОСОФІЯ УКРАЇНСЬКОГО
ПРОСВІТНИЦТВА І РОМАНТИЗМУ ХІХ-ХХ
СТОЛІТТЯ.**

План:

1. *Історичні передумови українського романтизму.*
2. *Філософський зміст діяльності представників Кирило-Мефодіївського братства (М.І. Костомаров, Т.Г. Шевченко).*
3. *«Філософія серця» (П.О. Куліш, М.В. Гоголь).*
4. *Зміст романтизму громадівців (О.О. Потебня, М.П. Драгоманов).*

Методичні рекомендації: Кінець XVIII-XIX ст. пов'язаний насамперед із розробкою просвітницької філософії в Україні, відбувається активна популяризація діячами української культури ідей представників французького і німецького Просвітництва. Особливу роль у філософії цього періоду набуває соціально-філософська проблематика, зокрема проблема співвідношення особистості та суспільства, людини та нації. Не менше значення у цей час має і екзистенціально-антропологічна проблематика. Духовну атмосферу України даного періоду обумовили дві впливові європейські культурні традиції –

просвітництво і романтизм та саме романтична течія стала домінуючою, оскільки вона найбільше відповідала самій сутності української духовності.

Вагомий вплив на мислителів та європейських культурних діячів ХІХ ст. справила ідеологія романтизму, яка, як течія, виникла в Німеччині наприкінці ХVІІІст. Оскільки українські землі в культурному плані були пов'язані з Німеччиною й значна частина українців (закарпатці, галичани, буковинці) опинились у сфері «німецького світу», тому тут активно поширювались ідеї романтизму. Саме художня література, передусім поезія, стали найбільш ефективним засобом презентації ідей романтиків, які запропонували принципово нову поезію – поезію чуття, що зверталась до фольклору.

Романтизм став своєрідним антипросвітницьким рухом, пов'язаним з розчаруванням в історичному прогресі, у можливостях розуму і науки. Світ виявився неспівпадливим розуму, а соціальна дійсність – ворожою природі людини, її особистій свободі. У пошуку виходу романтизм звертається до народної традиції, до колективної мудрості народу, до історичного минулого нації як орієнтира для сучасності. Ідея національного розвитку бере свій початок в межах культури романтизму. З ХІХ ст. «філософія національної ідеї» стає не менш значущою традицією в Україні, ніж «філософія серця». У філософії періоду романтизму переосмислюють образ людини і природи. Просвітницькому уявленню про природу, як складному механізму, протиставляють образ природи як одухотвореного, живого цілого. У природі вбачається джерело творчого натхнення, вона починає розглядатися крізь призму людських переживань і настроїв. У розкритті таємниць природи і людської душі віддається перевага не розуму, а почуттям, художній уяві, підсвідомим виявам людської душі, які вкорінені, зокрема, в народному дусі, його мудрості та творчості.

Романтична традиція відкриває в людині глибинні суперечності і божественного, і демонічного, звертає увагу не тільки на розумність і доброту як «природні» властивості людини, але й на темні, ірраціональні сторони її душі. Романтизму притаманна ідея неповторності та надзвичайної цінності особистості (антропоцентризм). Романтичне світобачення є усвідомленням розладу між ідеалом та дійсністю і, разом з тим, – всеохоплюючою жадобою оновлення і досконалості, прагнення здійснити ідеал.

Підводячи короткі підсумки висловленого, можна стверджувати, що, знайшовши для себе сприятливий ґрунт на теренах України, переломившись через специфічні особливості її соціокультурного буття, романтизм сприяв становленню нової української літератури, пробудженню національної самосвідомості українського народу, виявленню його національної ідентичності, виробленню історіософських, соціально-політичних значущих концепцій та ідей, орієнтованих на збереження народної пам'яті, мови, культури, захист їх окремоті та подальший розвиток відповідно до нових історичних реалів.

Романтики стягли біля витоків повноцінної національної літератури, що згодом перетворились в національних геніїв. Для українців таким був Т. Шевченко.

«Руська трійця» стала першим об'єднанням в Україні романтиків на Галичині, що була створена в 1833 році, лідерами якої стали Маркіян Шашкевич (1811-1843 рр.), Іван Вагилевич (1811-1866 рр.), Яків Головацький (1814-1888 рр.). Породжене в добу романтизму, воно мало виразний слов'янофільський і будительно-демократичний характер. Учасники його вживали слов'янські імена (Шашкевич – Руслан, Вагилевич – Далібор, Головацький – Ярослав). Девізом об'єднання були слова, що їх Шашкевич вписав до спільного альбому: «Світи, зоре, на все поле, поки місяць зійде». Члени «Руської трійці» «ходили в

народ», записували народні пісні, оповіді, приказки та вислови. Цікаву подорож Галичиною та Буковиною здійснив Я. Головацький. Закарпаттям подорожував І. Вагилевич, який проводив агітаційну роботу серед селян, закликаючи їх боротися за свої права. За це його заарештували і заборонили з'являтися в Закарпатті. Навколо «Руської трійці» об'єднувалася молодь, що прагнула працювати для добра свого народу. Деякі її члени (М. Ількевич, М. Кульчицький та ін.) були пов'язані з польським революційним підпіллям. Збираючи усну народну творчість, вивчаючи Історію рідного народу, перекладаючи твори слов'янських будителів та створюючи власні літературні й наукові твори, учасники товариства твердили, що «русини» Галичини, Буковини й Закарпаття є частиною українського народу, який має свою історію, мову й культуру.

Діяльність «Руської трійці» викликана як соціально-національним поневоленням українців в Австрійській імперії, так і пробудженням інших слов'янських народів, переступила межі вузького культурництва. Особливою пошаною членів літературного угруповання користувалася «Енеїда» І. Котляревського, фольклорні збірки М. Максимовича й І. Срезневського, граматики О. Павловського, а також твори харківських романтиків. Захоплені народною творчістю та героїчним минулим українців і перебуваючи під впливом творів передових слов'янських діячів, «трійчани» укладають першу рукописну збірку поезії «Син Русі» (1833 р.).

У 1834 р. «Руська трійця» робить спробу видати фольклорно-літературну збірку «Зоря», що містила твори розмовною народною мовою, народні пісні, твори членів гурту, матеріали, що засуджували іноземне гноблення і прославляли героїчну боротьбу українців за своє визволення. Реакція незадоволеного вищого греко-католицького духовенства, яке воліло використовувати стару українську книжну мову, не забарилася. Однак переслідування не зупинили діячів «Руської трійці», вони

внесли певні зміни до «Зорі» та перейменували її в «Русалку Дністрову» наприкінці 1836 р. видали альманах у Буді.

«Русалку Дністровую» австрійський уряд заборонив. Лише 200 із 1000 примірників упорядники встигли продати, подарувати друзям і зберегти для себе, решту було конфісковано.

Лідери «Руської трійці» також зверталися до вивчення народної мови, намагалися її унормувати. М. Шашкевичу належать мовознавчі студії «Азбука і абецадло», «Словник руської мови», сформував «Читанку» для навчання дітей в школах. Я. Головацький та І. Вагилевич уклали свої граматики «руської», власне, української мови.

Гурток «Руська трійця» припинив свою діяльність 1843 р. після смерті М. Шашкевича.

Романтичні ідеї найбільше виражені в творчості М. Гоголя, П. Куліша, Т. Шевченка, М. Костомарова, П. Юркевича, Д. Донцова та ін.

Незважаючи на те, що Микола Гоголь (1809-1852 рр.) писав російською мовою та в Україні його вважають своїм. У другій половині XIX – на початку XX ст. твори письменника, а особливо повість «Тарас Бульба» відіграла важливу роль у розвитку української національної свідомості та у створенні міфу про українське козацтво.

Невдовзі після появи «Руської трійці», з'являється ще одна організація такого типу на теренах Наддніпрянської України під назвою Кирило-Мефодієвське братство (1845 р.), до складу якого увійшло близько ста представників різночинної інтелігенції: чиновники, учителі, студенти. Душею братства були його організатори: чиновник при Київському генерал-губернаторстві М. Гулак, професор Київського університету М. Костомаров, колишній студент цього університету В. Білозірський, геніальний український поет Т. Шевченко та культурний діяч П. Куліш. У політичній програмі братства

проголошувалася боротьба за соціальне і національне визволення слов'янських народів, серед них і українського. Члени братства одним із основних напрямів своєї діяльності вбачали боротьбу проти кріпацтва, саме цій меті вони мали намір підпорядкувати широку просвітницьку діяльність як серед дворянства, так і інших верств населення.

Найважливіші програмні документи для братства написав М. Костомаров (1817-1885 рр.): «Книги буття українського народу», відомі під назвою «Закон божий», «Статус слов'янського товариства». Всупереч діячам культури, які вважали, що серед усіх народів лише поляки є чистими перед Богом, Костомаров відстоював думку, що праведним народом є народ український. Вважав, що вивчаючи історію, насамперед потрібно вивчати історію народу, трудящих міст та сіл, їхнє духовне життя, яке постає вирішальним в історичному процесі. Досліджуючи подробиці громадянського, домашнього побуту, а саме це і є основною задачею історика, Костомаров ставив на перше місце сили людини, а не те, що нею створене. Віддаючи перевагу духовному перед матеріальним М. Костомаров, виходив з того, що давати знання необхідно в православно-християнському дусі, який упродовж віків був основою моральної сили та величі українського народу. Розв'язання національного питання вбачав у становленні федеральних засад та взаємовідносинах між народами росії, де кожному народові буде гарантоване право мати свій народний уряд, рівності громадян незалежно від віросповідання. Загалом, романтичне світорозуміння проявлялося у всіх творах Костомарова при постановці та розв'язанні конкретних проблем.

Т. Г. Шевченко (1814-1861 рр.) – видатний український поет, художник, мислитель, революційний демократ, творчість якого має величезне значення для становлення і розвитку духовності українського народу. У творах великого Кобзаря простежується еволюція його поглядів. Поетична творчість Шевченка

відображала думи і сподівання українського народу. Протягом усього свого життя він був непримиренним противником царизму, національного і соціального гноблення, рішуче відстоював почуття національної гідності, боровся за національну свободу. Поет високо цінував волелюбний дух українського народу, уособленням якого вважав Запорізьку Січ. Ідея свободи – центральна в його творчості. Все життя Т. Шевченко прагнув до свободи, боровся за знищення кріпацтва, національного гноблення, ліквідацію самодержавства, вірив, що настане такий суспільний і політичний лад, який забезпечить свободу народові, всебічний розвиток особи. Світоглядні позиції Т. Шевченка зумовили своєрідність його ставлення до минулого, історії. Бачення світу у нього при всій загальнолюдській спрямованості глибоко національне, позачасове. Він був першим, хто закликав не «цуратися самих» себе, створивши українську літературну мову, українську літературу, як чинник національно самосвідомості, могутню зброю у розвитку культури українського народу, спростував великодержавне твердження про те, що українська мова загалом не існує. Збагативши рідну мову, розглядав її як культурне надбання, найбільшу духовну цінність народу, виступав проти її засмічування та увесь час закликав навчатися чужому і не цуратися свого.

З позицій романтизму починав свій творчий шлях іще один визначний представник Кирило-Мефодіївського братства Пантелеймон Куліш (1819-1897 рр.). Романтичне усвідомлення цінностей минулого як вічних та сталих зумовило пошук П. Кулішем культурних ідеалів у минулому. Конкретним втіленням цього постає його хутірська філософія як своєрідна реакція на міщанство і псевдоцінності бездуховної урбанізації. П. Куліш прославляє хутір – як осередок життя людини, не зіпсованої ворожою її душі цивілізацією, де вона може здійснювати безпосереднє спілкування із природою, з вічним і

сталим, що є чужим українській культурі міст. Справжнім охоронцем українського народного духу, на його переконання є селянин, хуторянин. Особливу увагу кирило-мефодієвець Куліш приділяв українській мові, яку вважав передвічним скарбом народного серця. Саме мова, рідне слово, на думку Куліша, повернули нам повагу до інших народів й заклали підвалини нашого життя та історії. В житті П. Куліша особливе місце посідає праця з перекладу українською мовою Святого Письма, в якій спершу намагався здійснити віршований переклад біблійних текстів, а згодом перейшов на прозу.

Романтизм, що ширився у першій половині XIX ст., сприяв пробудженню української національної самосвідомості. Звернення до минулого, спроби через його осмислення знайти вихід на сучасність, подати його як певні символи, образи, закодовані в народному житті минулого, творчості, народній культурі були невід'ємними супутника творчості більшості українських культурних діячів (В. Антоновича, М. Драгоманова, О. Кістяківського та ін.). Особливо виразно романтичні традиції проявляються в творчості українського вченого із світовим ім'ям, визнаного фахівця в галузі загального мовознавства, семантики, граматики, фонетики, етимології, діалектології, фольклору, теорії словесності, етнографії Олександра Потебні (1835-1891 рр.), формування світогляду якого відбувалося під впливом ідей кирило-мефодіївців. В центрі філософії Потебні – проблема взаємозв'язку мови та мислення, де мова – це не пасивна форма думки, а засіб її формування. Лише через мову, на думку фахівця мовознавства, людина осмислює світ та пізнає його. Мовний шар, що утворюється між людиною і світом, опосередковує процес пізнання перетворюючи його на складний та релятивний. Стверджуючи органічну єдність мови та думки, О. Потебня, не ототожнює їх: на початкових стадіях зародження думка ще лише нагромаджує матеріал, що є необхідним для його кристалізації в поняття і вираження засобами мови. Лише коли

цей процес на нижчих формах думки дозрів, стає можливим поява слова. Отже, як підкреслює О. Потебня, мова з необхідністю пов'язана з думкою. Він стверджує, що мова – це знаряддя національної свідомості, це духовний розвиток нації нерозривно пов'язаний з розвитком її мовних здібностей.

Вагомий внесок в історію розвитку української філософської думки зробив видатний український вчений, публіцист, історик, літературознавець, економіст, фольклорист, філософ і громадський діяч Михайло Драгоманов (1841-1895 рр.). Витоки загальнофілософської позиції українського вченого біля тих самих джерел, що й у О. Потебні. Зароджене романтизмом прагнення осягнути сутність національного духу насамперед стимулює творчу зацікавленість Драгоманова в етнографії та українському фольклорі. Вищою цінністю він вважає людину, а вищим критерієм оцінки міжлюдських і міжнаціональних взаємин – ідею справедливості, яку може досягти вільна особистість. Шлях до цього – поширення просвіти, яка має привести людину до усвідомлення себе вільною. Ідея поступу є центральною в історіософській концепції М. Драгоманова, в якій глибокий аналіз світової історії приводить його до висновку, що «безупинний поступ громадський» – визначальна ознака людської історії. Також вагомим у розвитку суспільства, для Драгоманова, був рівень загальнолюдської культури, осягнутої її представниками на певний історичний момент розвитку, міра їх оволодіння історично-гуманістичними знаннями. Глибоке знайомство із різними формами державного ладу в Європі, привело його до висновку про республіканський федеративний устрій, закладений на вільному об'єднанні національно-історичних областей з розширеним місцевим самоврядуванням, соціальною вартістю прав людини. Виступаючи проти поділу народів на корінних і некорінних, Драгоманов підкреслював, що кожна громада в межах компактного проживання повинна мати усі умови для власного національно-культурного розвитку.

Питання для обговорення:

1. Які ідеї німецьких романтиків перейняли представники українського романтизму?
2. Схарактеризуйте історіософські погляди М. Костомарова.
3. Чи мали місце у творчому доробку М. Костомарова питання розвитку культури народу?
4. Як здійснювалася еволюція філософських поглядів П. Куліша від романтизму до позитивізму?
5. Чи має місце у поглядах П. Куліша тема культури та цивілізації?
6. Чому протистоїть хутір, як первісне народне середовище на думку П. Куліша?
7. Які чинники впливали на формування світогляду Т. Шевченка?
8. Схарактеризуйте суспільний ідеал Т. Шевченка.
9. Які можна виділити філософські аспекти мовознавчих студій О. Потебні?
10. Що таке громада у М. Драгоманова? Якими мають бути відносини між її членами?
11. Який вплив справив М. Драгоманов на українську суспільно-філософську думку кінця XIX – XX ст.?

Теми доповідей:

1. Особливості філософії українського романтизму.
2. Соціально-філософські погляди кирило-мефодіївців.
3. Зміст «Хутірної філософії» П. Куліша.
4. Характеристика політичної філософії М. Драгоманова.
5. Основні риси Просвітництва в Україні.

Література:

1. Горський В.С. Історія української філософії. Київ: Наукова думка, 1996. С. 62-107.
2. Драгоманов М. Рай і поступ. Манітоба: Руська книгарня, 1916. 80 с.
3. Захара І.С. Українська філософія : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 353 с.
4. Історія української філософії: Підручник. Київ: Академвидав, 2008. 624 с.
5. Історія філософії України. Хрестоматія: Навч. посібник / Упорядники М.Ф. Тарасенко, М.Ю. Русин, А.К. Бичко та ін. Київ : Либідь, 1993. 560 с.
6. Козак І.Й. Основи української філософії: навчальний посібник. Видання друге, доповнене. Кам'янець-Подільський: Оіном, 2010. 192 с.
7. Крالیук П.М. Історія філософії України : підручник. Київ : КНТ, 2015. С.417-488. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kraliuk_Petro/Istoriia_filosofii_Ukrainy.pdf
8. Пінчук Ю.А. КОСТОМАРОВ Микола Іванович [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон-Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : В-во «Наукова думка», 2008. 568 с. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Kostomarov_M
9. Старовойтова І.І. Історія філософії України : метод. вказівки з курсу для студентів спеціальності «Філософія» ф-ту історії та філософії. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 72 с.
10. Степовик Д. Християнство і Шевченко // Київська старовина, 1994. № 2.
11. Українська педагогіка в персоналіях – ХІХ століття / За редакцією О.В. Сухомлинської / навчальний посібник для

- студентів вищих навчальних закладів, у двох книгах // «Либідь», Київ, 2005, кн. 1., стор. 258 – 266.
12. Шевченко Т. Щоденник / Тарас Шевченко; упорядн., автор передмови та приміток проф. Л. Ушкалов. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2018. 2-ге вид. 416 с.
13. Шевченко Т. Г. Заповіт : [патріот. поезії]. Харків : Фоліо, 2015. 30 с.

ТЕМА 7. АКАДЕМІЧНА ФІЛОСОФІЯ В УКРАЇНІ XIX СТОЛІТТЯ.

План:

1. *Академічна філософія та зміна типу філософування.*
2. *Філософські погляди С. Гогоцького.*
3. *Основні принципи «філософії серця» П. Юркевича.*
4. *Університетська філософія. Основні напрями філософської думки в Україні XIX – початку XX ст.*

Методичні рекомендації: Ідеї українського письменства, що формувалися на ґрунті романтичного світосприйняття, внесли вагомий доробок у формування духовної культури України, що в свою чергу сприяло осмисленню важливих смисложиттєвих проблем та національного відродження. Після об'єднання в 1817 році Міністерства народної освіти із духовним відомством, уся діяльність професорів філософії піддавалася суворій цензурі та

незважаючи на всі заборони, філософія проклала собі шлях, чому сприяло відкриття навчальних закладів, осмислення та поширення ідей західноєвропейської філософії.

Найбільш значним центром філософської думки середини ХІХ ст. стає Київська духовна академія, а пізніше Київський університет, в яких формується Київська релігійно-філософська школа.

Як відомо, Київська духовна академія (1817 р.) виникла незабаром після закриття Києво-Могилянської академії і її навчальні корпуси знаходилися в тих самих приміщеннях, що належали їй попередниці. На початках філософські дисципліни викладалися в академії латиною, після 1831 року – російською мовою. Згодом професорам філософії було дозволено читати авторські курси, розроблені розроблені з набутоків західноєвропейської філософії.

За час існування Київської духовної академії, а це 100 років, у ній працювала близько півтора десятка викладачів філософії, що дало змогу сформувати філософську спільноту зі своїми світоглядними традиціями та уподобаннями. Особливу уваги професори з філософії приділяли платонізму, здійснювали переклад творів грецьких філософів.

До яскравих представників Київської релігійної філософії варто зарахувати Ореста Новицького (1806-1884 рр.), погляди якого формувалися під впливом філософії Канта, Гегеля, Фіхте, Шеллінга.

На думку О. Новицького: «Філософія не є пізнанням, набутим лише ззовні, через чуже навчання». Поділяючи погляди Платона, він вважав, що філософія не можлива без ідей, що дало йому підстави говорити про тісний зв'язок релігії та філософії. Щодо останньої, то Новицький визнає її як науку, тим самим підкреслюючи її автономність стосовно релігії. У своїй роботі «Підсумковий розвиток стародавніх філософських вчень...», намагався показати взаємозв'язок релігії та філософії в історії

людства. На його думку є три фази та три види ставлення філософії до релігії. У першій фазі, філософія розвивається в межах релігії; у другій – філософія від неї відокремлюється, тобто стає незалежною та набуває властивої їй форми, чітких і самостійних розмірвань, що ґрунтуються на розумі; у третій фазі філософія повертається до релігії, намагається помиритися із нею, визнати розумним те, що релігія визнає серцем та поєднати розум і віру.

Також помітним представником періоду Київської релігійної філософії варто вважати Сильвестра Гогоцького (1813-1889 рр.). Серед головних праць, досить важливими постають дослідження історії філософії Нового часу та створення «Філософського лексикону», першої енциклопедії філософських знань того часу. Цікавим є той факт, що даний твір Гогоцький розпочав писати в ті часи, коли філософія в російських університетах була під забороною. Філософію Гогоцький трактував як діяльність думки, яка виникає у результаті контакту зі світом. Сама ж філософія прагне до пізнання цього світу, існування якого визначається свідомим началом (Богом). Будучи релігійним філософом, вважав, що в творах релігійного характеру переважають почуття та уявлення, тоді як, філософські твори викладають думки в абстрактній формі. З філософських систем минулого мислитель надавав особливого значення системам Канта та Гегеля. С. Гогоцький вбачав заслугу Канта в тому, що той створив філософію, яка відкриває шлях до зближення науки з релігією. Гегелівську філософію ставив вище за кантівську, і навіть деякі, положення ідеалістичної системи Гегеля стали провідними й у його філософській системі.

Визначним українським філософом у XIX ст. був П. Юркевич (1827-1874 рр.), професор Київської духовної академії. Чималий вплив на філософію Юркевича, як і на більшість випускників академії, справили погляди німецьких філософів, твори яких він читав в оригіналі, адже досконало

володів німецькою мовою. Лекції, що читав Юркевич в Київській духовній академії користувалися популярністю серед студентів, яким завжди намагався зрозуміло та доступно подавати складні філософські питання. У творчості українського філософа, особливо в його «філософії серця», яскраво виражена специфіка українського національного світобачення. Вона є виразом душі народу, традицій його духовності. У 1860 р. опублікував статтю «З науки про людський дух», де виступив проти матеріалізму Л. Феєрбаха та М. Чернишевського. Юркевича не задовільняла не тільки матеріалістична, а й ідеалістична філософія, тому він критикує діалектику Гегеля. Здійснення добра можливе як акт щирої душі, щирого серця. У своєму творі «Серце та його значення в житті людини, згідно з вченням Слова Божого» (1860 р.) акцентує увагу на емоційному (сердечному) пізнанні. Місце філософії серця у системі поглядів П. Юркевича визначається розумінням філософії, яка, на його переконання, спрямована на осмислення душі. Оскільки ж душа в людині органічно пов'язана з її тілом, то, природно, постає питання про тілесний орган духовної діяльності людини. Одні вважають таким органом голову, як вмістилище мозку, інші – серце. Розв'язання проблеми, таким чином, набирає характеру розв'язання дилеми: «серце – голова».

Біблію вважав єдиним шляхом до знання. Саме Біблія виступає для Юркевича тим джерелом, за допомогою якого обґрунтовуються основні тези твору. На його думку, в серці людини лежить основа того, що її уявлення вчинки та почування дістають особливості, в якій виражається її душа.

Щодо інших представників академічної філософії, то слід зазначити, що проблеми філософії з позиції позитивізму розробляли В. Лесевич, М. Грот, О. Гіляров та ін. З одного боку, реакцією на позицію класичної філософії є започаткована О. Контом, Г. Спенсером і розвинута на початку ХХ ст. емпіріокритицизмом, філософія позитивізму, яка виходила з

переконання в тому, що все позитивне знання може бути одержане лише як здобуток окремих спеціальних наук, а тому філософія як особлива наука, що претендує на самостійне дослідження реальності, не має права на існування. Науці, твердили позитивісти, не потрібна якась філософія, що здійсмається над нею. Те, що варто називати філософією, покликане здійснювати синтез наукового знання, слугувати загальним підсумком досягнень природничих та суспільних наук.

Загальна картина філософського професійного знання в Україні кінця XIX – початку XX ст. складалася із спектру філософських шкіл і напрямів, що охоплювали поле від позитивізму до релігійного екзистенціалізму. Психологізація філософії – виразна тенденція, що визначала творчий пошук представників академічної філософії, котрі творили в Україні. Характерною з цієї точки зору є позиція, яку обстоюють М. Грот та В. Зеньківський. «Православний універсалізм» В. Зеньківського. «Особистість» як центральна категорія в системі мислителя. Дослідження філософом «психічної причинності». Ідея Бога, як «містичний досвід» людини. Поняття «церковного розуму» та світової душі. Три складові філософської системи мислителя: гносеологія, метафізика, антропологія. Цілісна філософсько-педагогічна система мислителя. Загальна концепція історії російської філософії В. Зеньківського.

Осередками розвитку академічної філософії, як і належить, були університети Києва, Харкова, Одеси тощо. Але лише тут не замикалися обрії професійно-філософської активності. Позауніверситетською, по суті, була діяльність найзначнішого представника позитивістської філософії, що багато зробив для популяризації позитивістських ідей в Україні, В. Лесевича (1837-1905 рр.). Негативно ставлячись до релігійно-теїстичного напрямку в російській філософії, він критично оцінював

філософські праці В. Соловйова, виступав з вимогою поєднання філософії і науки, перетворення філософії в позитивну науку, яка має поєднувати всю сукупність наукових знань. Вважав, що ні за змістом, ні за методом філософія не відрізняється від інших наук.

Питання для обговорення:

1. Чому Київська духовна академія стала одним із головних осередків філософування в Україні й царській росії загалом?
2. До кола професорів та вихованців Київської духовної академії належали досить відмінні за своєю філософською позицією діячі. Що ж дає підстави об'єднувати їх як представників єдиного напрямку?
3. У чому специфіка київської релігійної філософії?
4. З яких концептуальних засад виходив О. Новицький трактуючи історію світової філософської думки?
5. Які заслуги С. Гогоцького в розвитку філософської думки?
6. Чому в усіх творах П. Юркевича основним є поняття «ідея»?
7. В дослідницькій літературі висловлюються різні думки щодо співвідношення вчення про серце у філософії Г. Сковороди та П. Юркевича. Яке ваше ставлення до цих точок зору?

Темі доповідей:

1. Німецький ідеалізм у гносеологічних пошуках українських філософів.
2. Розвиток філософського мислення в Київському університеті.
3. Проблема пізнання в діяльності українських академічних установ.

4. «Філософія серця» П. Юркевича в контексті основних тенденцій світової філософії.
5. Учення П. Юркевича про ідеї.
6. Філософія в Харківському університеті у XIX – на початку XX ст.
7. Філософські студії у Львівському університеті наприкінці XVIII – на початку XX ст.

Література:

1. Бичко І.В., Білодід В.Д., Лук М.І. Філософія у Київському університеті (друга половина XIX – поч. XX ст.) // Філософська думка. 1984. №5.
2. Захара І. С. Українська філософія : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 353 с.
3. Історія філософії України. Хрестоматія: Навч. посібник / Упорядники М.Ф. Тарасенко, М.Ю. Русин, А.К. Бичко та ін. Київ : Либідь, 1993. 560 с.
4. Історія української філософії: Підручник. Київ : Академвидав, 2008. 624 с.
5. Крالیук П.М. Історія філософії України : підручник. Київ : КНТ, 2015. С.407-413, 419-421., 529-531. https://shron1.chtyvo.org.ua/Kraliuk_Petro/Istoriia_filosofii_Ukrainy.pdf
6. Козак І.Й. Основи української філософії: навчальний посібник. Видання друге, доповнене. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. 192 с.
7. Старовойтова І.І. Історія філософії України : метод. вказівки з курсу для студентів спеціальності «Філософія» ф-ту історії та філософії. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 72 с.
8. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Мюнхен, 1983. С. 66-86.

9. Юркевич П.Д. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник. упоряд. Р. Піч, М. Лук ; заг. ред. В. Нічик. 3-тє вид. Київ : Укр. світ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. 752 с.

**ТЕМА 8. ФІЛОСОФСЬКІ ІДЕЇ У ТВОРЧОСТІ
ПОКОЛІННЯ «МОЛОДА УКРАЇНА»
XIX – ПОЧ. XX СТОЛІТТЯ.**

План

1. *Філософія І. Франка: людина, суспільство, наука, прогрес.*
2. *Філософський зміст «трагічного світогляду» Лесі Українки.*
3. *Погляди М. Міхновського.*

Методичні рекомендації: Молода Україна – саме назву дав Іван Франко новому поколінню української інтелігенції, що здійснювала подальший розвиток філософії національної ідеї

наприкінці XIX – на початку XX ст. І. Франко (1856-1913 рр.) – класик української літератури, видатний мислитель, філософ, соціолог. У надзвичайно розгалуженому творчому доробкові І. Франка власне теоретико-філософських праць (таких, як естетико-психологічний трактат «Із секретів поетичної творчості») обмаль. Переважна більшість його розвідок, статей та інших нехудожніх творів, звичайно, містить багатий матеріал для історика філософії, який дає змогу збагнути масштаби філософської ерудиції мислителя, головну спрямованість його філософського пошуку. Але, попри це, І. Франко як філософ найбільш оригінальний і самобутній у своїх художніх творах, передусім в поемах, як жанрі чи не найсприятливішому для виразу філософських ідей засобами мистецтва. Саме в епічній поезії І. Франка чи не найвиразніше вимальовується стрижньова ідея, що складала глибинний концепт його філософського пошуку впродовж всього життя – це ідея героя, особистості, індивідуальності, вільної в громаді, але не вільної від громади. Ще в «Каменярах» сформульований погляд на покликання героя – присвятити себе прокладанню народові шляху у щасливе майбуття, ідея героя, який є носієм духу, «вічним революціонером», що «тіло рве до бою, рве за поступ, щастя й волю». Ця ідея зумовлює в подальшому розробку теми «особистість і народ» в різних аспектах: конфлікт громадського й особистого («Святий Валентій», «Бідний Генріх», «Іван Вишенський»), вірність народу і кара за зраду («Похорон»), ідеал безмежної відданості народові, готовності життя віддати за щастя народу, щастя, «яке прийде по наших аж кістках». Ідеал цей звучить у поемах «Смерть Каїна», «Похорон». Завершує їх поема «Мойсей», задум якої визрівав у мислителя понад двадцять років і яка стала поетично філософським підсумком життєвого й творчого шляху митця.

І. Франко актуалізував завдання загальнокультурного розвитку українського народу, пробудження його національної

самосвідомості, що неможливо «без власних шкіл і без виробленої освітньої традиції», «без популярного і вищого письменства», «без преси, яка б могла ясно держати і систематично боронити стяг національності». А все разом потребує національної мови. Це був мислитель з енциклопедичною освіченістю, глибокий історик свого народу.

Велике значення для розвитку філософської думки мало оригінальне світорозуміння видатної української поетеси Лесі Українки (1871-1913 рр.). Головна тема та філософський пошук – емансипація особистості, звільнення її від національного гноблення та соціального рабства. Вагоме світоглядне значення має поезія Лесі Українки, її роздуми над долею українського народу. Поетеса мужньо закликала пригноблені маси до боротьби за соціальне та національне визволення. Вона обстоювала гідність людської особистості, вважала необхідним розвивати духовні сили народу, вивчати духовні скарби людства. Естетичні погляди Лесі Українки характеризувалися вимогами народності та ідейності мистецтва, де відображення життя має включати в себе мрію про ідеал, за який борються прогресивні сили суспільства. Українська письменниця була переконана втому, що мистецтво покликане виконувати в житті народу високі соціально-національні функції, зокрема виховну.

Проблеми «нація і особистість», «герой та його доля й покликання в «негеройчну» добу», що так гостро були поставлені у творчості І. Франка та Л. Українки, розв'язуються в національно-радикальній політично-філософській течії, основи якої було закладено з виходом брошури М. Міхновського «Самостійна Україна». Фундатор течії Михайло Міхновський (1873-1924 рр.) – політичний діяч, організатор українського війська та правник за фахом вважав, що передумовою існування нації є державна самостійність, тому саме вона і стає національним ідеалом. Чи не найголовнішою для українського народу перепоною на шляху до реалізації ідеалу волі є, на думку

Міхновського, відсутність національної еліти, тієї інтелігенції, чийм правом та обов'язком є керування народом у його боротьбі за національну волю. Розвиваючи типовий для всього покоління «Молодої України» мотив критики ганебної позиції української інтелігенції, яка ніколи не переймалася інтересами нації, він картає зрадництво ополечених в XVI і XVII ст. Чорторийських, Четвертинських, Вишневецьких, які будучи українцями, стали прислугувати нації-гнобителю.

М. Грушевський (1866-1933) – український історик, громадський діяч. Основні твори – «Історія України-Руси», «Нарис історії київської землі» та ін. Це був учений, що мислив широкими історично-філософськими категоріями. У центрі його уваги було питання національного визволення українського народу, яке він пов'язував із загальнодемократичними перетвореннями. Сенса історії народу полягає в національному самовизначенні, створенні передумов для вільного й усебічного національного розвитку. Потреба національного самовизначення зумовлює й характер міжнародних відносин. В їхній основі, на думку історика, повинен лежати принцип узгодження дій без ущемлення свободи й суверенітету жодного з народів, які взаємодіють. Історичні праці Грушевського мають неабияке значення для розбудови Української держави та відродження самосвідомості народу в сучасний період.

Питання для обговорення:

1. Які головні рушійні сили вбачає у поступі Іван Франко?
2. Чим була викликана еволюція соціально-філософських поглядів І. Франка та Л. Українки?
3. В чому на Ваш погляд, полягає своєрідність внеску Лесі Українки у світову традицію розробки проблеми прометеїзму?
4. Як розуміє «волю» Леся Українка»? Які відносини між людьми має підтримувати «воля»?

5. Яку роль у запровадженні, поширенні та підтримці принципу «жити по волі, а не по сваволі» відводить Леся Українка освіті?
6. Що спільного та в чому відмінність підходу до розробки філософії української ідеї М. Міхновського, І. Франка та Л. Українки?

Темі доповідей:

1. Соціально-філософські погляди І. Франка, його натуралістично-позитивістська і соціалістична позиція.
2. Етичні та естетичні погляди І. Франка.
3. Філософські мотиви в творчості Л. Українки, їх романтично-екзистенціальна спрямованість.
4. Міфологічно-антеїстична ідея єдності людини і природи в творах Л. Українки.
5. Філософсько-соціальні витоки історіософії М. Грушевського.
6. Соціально-політичні та філософські погляди В. Вернадського.

Література:

1. Жила В. Прометеївські образи й мотиви у творчості Лесі Українки // Сучасність. 1993. №4.
2. Захара І.С. Українська філософія : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 353 с.
3. Історія української філософії: Підручник. Київ: Академвидав, 2008. 624 с.
4. Історія філософії України. Хрестоматія: Навч. посібник / Упорядники М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та ін. Київ : Либідь, 1993. 560 с.
5. Козак І.Й. Основи української філософії: навчальний посібник. Видання друге, доповнене. Кам'янець-Подільський: Оіом, 2010. 192 с.

6. Кралюк П. М. Історія філософії України : підручник. Київ : КНТ, 2015. С.494-498, 506-517. https://shron1.chtyvo.org.ua/Kraliuk_Petro/Istoriia_filosofii_Ukrainy.pdf
7. Мазепа В. Еліта та народні маси у соціальній філософії Івана Франка // Філософ. думка. 2001. №6.
8. Мазепа В. Культуроцентризм світогляду Івана Франка. Київ: Видавець ПАРАПАН, 2004. 232 с.
9. Старовойтова І.І. Історія філософії України : метод. вказівки з курсу для студентів спеціальності «Філософія» ф-ту історії та філософії. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 72 с.

ТЕМА 9. ФІЛОСОФІЯ ПЕРІОДУ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

План:

1. *Українська філософська думка у контексті соціалістичних ідей. Філософський зміст українізації (М. Скрипник).*
2. *Філософія представників української діаспори.*
3. *Морально-психологічні позиції (М. Хвильовий, Д. Донцов).*

Методичні рекомендації: Умови існування філософії і культури в Радянській Україні визначалися атмосферою страху влади перед вільною думкою, талантом, високою майстерністю

– всім, що надає людині незалежність. Українське народ розпочинає активний процес українізації, який охоплює всі сфери суспільного життя. Особливо відчутних результатів цей процес досяг у сфері культури й освіти.

Проблеми, які розробляв Микола Скрипник (1872-1933 рр.), ніколи не були суто теоретичними. Однією з них, де він проявив себе як теоретик і практик, стала проблема українізації. Саме з цим державним діячем пов'язані найбільші успіхи в українізації нашого суспільства в 1920-ті роки, зокрема в системі освіти. В цьому полягає його незаперечний внесок в розбудову української національної школи.

На думку останнього, щоб повести за собою народ, треба насамперед навчитись розмовляти з ним мовою його народу, оволодіти його культурою. Завдячуючи підтримці однодумців і власній активній діяльності, М. Скрипник за короткий час домігся значних успіхів в українізації системи освіти та документознавстві. За станом на 1929 р. понад 80 відсотків загальноосвітніх шкіл і 30 відсотків вищих навчальних закладів республіки стали україномовними, 97 відсотків українських дітей навчалися рідною мовою. На 1 січня 1930 р. до 68,8 відсотка зросла питома вага газет, що видавалися українською мовою, 63,4 відсотка заводських газет, 84,8 відсотка всіх журналів, 80 відсотків усіх книжок. Водночас, слід зазначити, що не без допомоги Скрипника, на зламі 20-30-х років ХХ ст. освіта й культура в Україні набували національних рис. Він був одним із небагатьох державних діячів, які намагалися зберегти хоча б основні ознаки української державності, виступав проти заходів тоталітарного сталінського режиму з денационалізації освіти і культури, підпорядкування їх своєму впливові.

У період з 1925 по 1928 роки, розпочинається літературна дискусія, яка, беручи початок від обговорення проблем розвитку українського мистецтва, дуже швидко набула характеру загально філософського осмислення національної ідеї. В центрі дискусії концепція, запропонована М. Хвильовим (1893-1933 рр.), в якій

було рішуче заперечення «безперспективної вузькості» просвітительської позиції й доведення натомість точки зору так званого «романтичного вітаїзму» як «активної творчої, одухотворено-відроджуваної форми світовідчуття», тобто своєрідного відчуття життя, наділеного активною, творчою одухотвореністю. Україна має можливість реалізувати цю перспективу, вона не розтратила свій духовний потенціал. Послугуючись марксистською термінологією, Хвильовий спробував обґрунтувати право України на незалежність. Він писав, що «самостійна Україна» може існувати тому, що «цього вимагає залізна й непереборна воля історичних законів». На думку М. Хвильового, інтелігенція мусить «негайно стати на боці активного молодого українського суспільства...»

Упродовж 30-40-х років філософське життя в Радянській Україні «завмирає». Але сказане не означає припинення розвитку української філософії. Істотний доробок в історію української філософії було зроблено діячами української культури, що жили й творили за межами Радянської України. За кордоном створюються культурно-громадські, освітні, науково-дослідницькі центри, зокрема і в галузі філософії. Йдеться насамперед про Український Вільний університет (Прага, 1921 р.); Українську Вільну Академію наук (Аугсбург, 1945 р.); Український Вільний університет та наукове товариство імені Т. Шевченка (Мюнхен); Гарвардський український дослідний інститут (70-ті роки); Інститут українських студій (Канада). Ці заклади створили базу для досліджень у галузі розробки філософії української ідеї. Вагомий внесок у її розвиток зробили Д. Донцов, В. Липинський, Д. Чижевський, М. Шлемкевич.

За межами радянської України створюються культурно-громадські, науково-дослідницькі та освітні осередки. Одним із найважливіших центрів була Прага, де від 1921 року розпочав діяльність Український вільний університет.

Відчутний вплив на вітчизняну суспільно-гуманітарну думку справив глибокий аналітик і своєрідний мислитель Дмитро Донцов (1883–1973 рр.). Невпинні життєві мандри, безперечно надали йому можливість порівнювати різні системи правління, ідеологічні та світоглядні концепції, зрештою, суспільні звичаї та національні пріоритети. Д. Донцов був організатором і головним редактором журналу «Літературно-науковий вісник» (Львів, 1922-1932 рр.), у якому друкувався увесь цвіт української нації та який фактично продовжив традицію інтенсивного духовного пошуку, започатковану у Львові І. Франком та М. Грушевським. З-під пера мислителя вийшла низка праць; деякі з них стали засадами українського націоналізму. Всі вони позначені пристрасною аргументацією, динамізмом, ерудицією, інтелігентністю, переконливістю. Крізь усі праці послідовно проведена ідея самостійної, сепаратистської української держави. У філософському плані Д. Донцов сповідував позицію волюнтаризму, схиляючись до думки, що в самій нації вирішальна роль належить еліті, завдання якої полягає у тому, щоби своїми фанатизмом та силою волі змусити народ стати рішучим та незламним. Досить очевидним постає спорідненість думок Д. Донцова ідеям радикального ніцшеанства. Посилаючись на Ф. Ніцше, Д. Донцов засуджує «товариськість» як слов'янську рису, а натомість закликає: «Бути неблаганним і твердим до себе, щоб бути неблаганним і твердим до ворожих спільнот, і сил зовнішнього світу, і власної спільності». Головною рушійною силою вчинків людини, на його думку, є бажання, пристрасті, що передують мотивам. Підсвідоме, ірраціональне відіграє вирішальну роль у житті нації, що є єдиним реальним суб'єктом історії та культури, силою, що творить державу.

На західноукраїнських землях у міжвоєнний період опрацьовував історіософську концепцію В'ячеслав Липинський (1882-1931 рр.). У працях «Листи до братів-хліборобів», «Хам і

Яфет», «Релігія і церква», у дослідженнях доби Б. Хмельницького він виклав своє бачення історичного процесу. Головним державотворчим чинником, на його думку, можуть бути, та й завжди були елітарні аристократичні кола, котрі зобов'язані, спираючись на свої знання й організаційні можливості, сприяти розв'язанню суспільних проблем. Оптимальною для України формою державного устрою мислитель вважав монархію, яка успадкувала б аристократичні традиції княжої Київської Русі та шляхетні засади часів козацтва. Одночасно він високо оцінював духовний потенціал селянства, розуміючи його як носія національної ідеї, безкомпромісну суспільну силу, основу майбутнього відродження України.

Пожвавлення філософського життя в Радянській Україні відбувається завдяки активній діяльності талановитого філософа П. Копніна (1922-1971 рр.). В Україну він приїжджає у 1958 р. З 1962 по 1968 р. був директором Інституту філософії АН України. Наукові інтереси П. Копніна зосереджуються навколо дослідження проблем логіки, теорії пізнання, методології науки, які є основою наукових пошуків створеної вченим київської школи «логіки наукового пізнання». Спираючись на апарат сучасної формальної логіки та на культурознавчий матеріал, вчені досліджують такі складові наукового пізнання, як наукова проблема, науковий факт, наукова абстракція, наукова ідея, світогляд тощо. Іншим спрямуванням, що активізується в цей час, є історико-філософські дослідження. Насамперед це спадщина німецької класичної філософії, здобутки зарубіжної філософії ХХ ст. та питання історії філософії України.

Прагнення до об'єктивного висвітлення історії філософської думки в Україні намітилось за часів «потепління», закріпившись в 70-х роках, і продовжується в наші дні. Так, науковцями відділення історії філософії Інституту філософії НАН України та Західного наукового центру були дешифровані з латинської

мови тексти лекцій професорів Києво-Могилянської академії. З друку вийшло ряд праць, присвячених творчості відомих українських мислителів (В.С. Горський, С.В. Бондарь, М.В. Кашуба, В.М. Нічик, Я.М. Стратій). Видано твори Ф. Прокоповича, Г. Кониського, пам'ятки братських шкіл. Значну роль в даному напрямі проводить журнал «Філософська і соціологічна думка», на сторінках якого зростає кількість публікацій з історії філософської думки в Україні, серед яких слід відзначити праці В.С. Горського, В.М. Нічик, М.В. Поповича, С.Б. Кримського, Я.М. Стратій, Ю.В. Кушакова. У Київському університеті під керівництвом С.Ю. Русина працює кафедра історії філософії і культури України.

Питання для обговорення:

1. Під чий впливом формувався світогляд Д. Донцова?
2. Кого В. Липинський називав «національна еліта» та яку роль на його думку, вона відігравала у державному процесі?
3. Схарактеризуйте типи національних і державних утворень за В. Липинським.
4. У чому полягали особливості філософського мислення Д. Чижевського?
5. Який внесок українських мислителів у розвиток філософії культури?

Темати доповідей:

1. Філософія в Україні 20-х початку 30-х років ХХ ст.
2. Трагічна доля українського відродження 20-х років («розстріляне відродження»).
3. П. Копнін і його школа «логіки наукового пізнання».
4. Розвиток української філософії у другій половині ХХ ст. в радянській Україні: проблеми, осягнення та перспективи.

5. Історико-філософська концепція Д. Чижевського і сучасні проблеми дослідження історії української філософії.

Література:

1. Горбач Н.Я. Специфіка української філософії. Львів: Каменяр, 2006. 216 с.
2. Горський В.С., Кислюк К.В. Історія української філософії: Підручник. Київ: Либідь, 2004. Р. XIII.
3. Захара І.С. Українська філософія : навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 353 с.
4. Історія української філософії: Підручник. Київ: Академвидав, 2008. 624 с.
5. Історія філософії України. Хрестоматія: Навч. посібник / Упорядники М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та ін. Київ : Либідь, 1993. 560 с.
6. Історія вітчизняної філософії сьогодні. Опитування часописів «Гуманитарные науки» та «Філософська думка» (Ігор Бобков, Марія Рута Вабалайте, Далюс Вілнонас, Михайло Громов, Ігор Захара, Гінтарас Кабелка)//Філософська думка №1, 2013. с.5-15.
7. Історія української філософії // Філософська думка. Київ, 1998. № 4-6.
8. Козак І.Й. Основи української філософії: навчальний посібник. Видання друге, доповнене. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. 192 с.
9. Крالیук П. М. Історія філософії України : підручник. Київ : КНТ, 2015. С. 560-576, 622-624. https://shron1.chtyvo.org.ua/Kraliuk_Petro/Istoriia_filosofii_Ukrainy.pdf
10. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939. Київ : Вид-во ім. О. Теліги, 1999. 272 с.

11. Старовойтова І.І. Історія філософії України : метод. вказівки з курсу для студентів спеціальності «Філософія» ф-ту історії та філософії. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 72 с.
12. Чижевський Д. Філософські твори у чотирьох томах. Київ : Смолоскип, 2005. 402с.

МОДУЛЬНІ КОНТРОЛЬНІ РОБОТИ ТА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЇХ ВИКОНАННЯ

Модульна контрольна робота (МКР) є складовою поточного контролю і здійснюється у формі виконання здобувачем вищої освіти модульного контрольного завдання.

Написання МКР є обов'язковою, до неї допускаються усі здобувачі. Здобувач вищої освіти, що не з'являється на МКР, отримує оцінку «0». Загальна кількість модульних контрольних робіт – 1.

Максимальний бал за модульну контрольну роботу залежить від максимального балу оцінки відповідного (змістового) модуля і, зазвичай, становить не менше його 50%. Форма МКР зазвичай є письмовою. Письмовий виклад змісту питань контрольної роботи повинен складатися з рукописного тексту, кількість сторінок якого не регламентується. В ньому, на основі вивчення пропонованої наукової літератури, необхідно аргументовано і творчо висвітлити зміст поставлених питань. Текст повинен бути написаний виключно українською мовою, розбірливим почерком. Основні теоретичні положення, правильно і чітко сформульовані.

Методичні рекомендації до написання модульної контрольної роботи (МКР) з «Філософії України» складені у відповідності до вимог кредитно-модульної системи написання. Представлені варіанти мають середній рівень складності. Кожен варіант включає 2 питання. За МКР здобувач вищої освіти може одержати максимальну оцінку «5». Одержана оцінка трансформується в шкалу ECTS, де максимальна кількість балів за МКР складає 45 балів (кожне питання оцінюється 12-22,5). МКР вважається зарахованою, якщо здобувач набрав не менше 23 балів.

Варіант 1

1. Світоглядні основи духовної культури східних слов'ян язичницької доби.
2. Розвиток ренесансно-гуманістичних і реформаційних ідей Львівською братською школою.

Варіант 2.

1. Джерела формування філософської думки Стародавньої Русі.
2. Києво-Могилянська академія – новий тип вищої школи та її роль у розвитку духовної культури східних і південних слов'ян.

Варіант 3.

1. Соціокультурне буття України XIII–XV ст.
2. Загальна характеристика західної української діаспори.

Варіант 4.

1. Духовна культура України XIII–XV ст. Тенденції і явища українського передвідродження.
2. Романтизм – світоглядна основа українського письменства.

Варіант 5.

1. Сутність гуманізму та умови його формування в Україні.
2. Професійна філософська думка в українській діаспорі.

Варіант 6.

1. Специфіка романтизму, умови його розвитку в Україні.
2. Соціально-філософські орієнтації громадянців.

Варіант 7.

1. Україна і Просвітництво. Філософія Г. Сковороди.
2. Філософія в Україні Радянської та пострадянської доби.

Варіант 8.

1. Кирило-Мефодіївське братство.
2. Напрямок філософії в Україні другої половини XIX – початок XX ст.

Варіант 9.

1. Зміст і спрямованість філософських курсів професорів Києво-Могилянської академії.
2. Соціально-філософські погляди Івана Франка.

Варіант 10.

1. Філософська думка в Україні у роки «відлиги» і «перебудови».
2. Академічна філософія і зміна типу філософування.

Варіант 11.

1. Києво-Могилянська академія – новий тип вищої школи та її роль у розвитку духовної культури східних і південних слов'ян.
2. Д. Донцов – теоретик українського націоналізму.

Варіант 12.

1. Філософія українського романтизму.
2. Соціально-філософські орієнтації громадянців.

Варіант 13.

1. Філософія в Острозькому культурно-освітньому центрі.

2. Ідея державотворення та філософії історії В. Липинського.

Варіант 14.

1. Концепція самопізнання Г. Сковороди.
2. Філософська думка Давньої Русі.

Варіант 15.

1. Київські книжники та їх роль у формуванні філософської думки.
2. Українська академічна філософія П. Юркевича.

Варіант 16.

1. Зародження, поширення та розвиток гуманістичної культури в Україні (Ю. Дрогобич, С. Оріховський, К. Сакович).
2. Філософський зміст «трагічного світогляду» Лесі Українки.

Варіант 17.

1. Філософія в Києво-Могилянській академії.
2. Філософія Івана Франка: людина, суспільство, наука, прогрес.

Варіант 18.

1. Етико-моральна проблематика у творчості вчених – професорів Києво-Могилянської академії.
2. Соціально-філософські погляди громадівців. М. Драгоманов та його поступ.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ТА ТЕМАТИКА ЕСЕЇВ

ЕСЕ (франц. *essai*, букв. – спроба) – це короткий, науковий, критичний та інші нариси, які відзначаються вишуканістю форми. Есе як жанр започаткував французький мислитель епохи Відродження М. Монтень. У цьому жанрі також писали Б. Паскаль, Д. Дідро, Вольтер, Ф. Бекон, А. Камю та інші. В українській літературі можна назвати таких есеїстів, як Ю. Шевельов, О. Забужко. Есе не структурують, тобто, не вказують (не виділяють) розділи: «вступ», «основна частина»,

«висновок», «список літератури», але за змістом текст складається зі вступу, основної частини та висновків.

Етапи роботи над есе:

1. Вступ. На початку твору з'ясуйте актуальність вибраної теми (афоризму, цитати). Передайте міркування своїми словами. При необхідності охарактеризуйте історичний період або факти із життя автора, якщо це має значення для аналізу проблеми.

2. Основна частина. Відшукайте аргументи «за» або «проти» даного висловлювання (афоризму, цитати). Можна одночасно аналізувати висловлювання з позиції «за» і «проти». При захисті аргументів «за» або «проти» звертайтеся до фактів, власного досвіду, ситуацій із життя. При обґрунтуванні власної позиції оперуйте філософськими поняттями, категоріями, концепціями, ідеями.

3. Висновок. Виділяємо основне, узагальнюємо міркування. Висновки повинні впливати із попередніх міркувань

ТЕМАТИКА ЕСЕЇВ

1. Філософія як елемент національної культури.
2. Філософські ідеї в культурі Київської Русі.
3. Образ філософа-мудреця в культурі Київської Русі.
4. Проблема людини в філософських пам'ятках Київської Русі.
5. Історіософська проблематика у творчості мислителів доби Київської Русі.
6. Філософські аспекти «сміхової культури» у творчості мислителів доби Київської Русі.
7. Розвиток гуманістичних і реформаційних ідей в духовній культурі України.
8. Діяльність Острозького культурного центру
9. Життя і творчість Івана Вишенського.
10. Предмет «філософія» у Києво-Могилянській академії.

11. Етичний корпус робіт у творчості професорів Києво-Могилянської академії.
12. Життя і творчість Т. Прокоповича.
13. Григорій Сковорода: життя як творчість.
14. Концепція самопізнання у Григорія Сковороди.
15. Етика Григорія Сковороди.
16. Проблема сенсу людського буття у Григорія Сковороди.
17. Романтизм як світоглядна система у українських мислителів.
18. Демонологія Миколи Гоголя.
19. Історіософія М. Костомарова.
20. «Хутірна філософія» П. Куліша.
21. Філософські ідеї Т. Г. Шевченка.
22. Антропологія П. Юркевича.
23. Специфіка розвитку академічної філософії 19 ст. в Україні.
24. Традиції німецької класичної філософії в українській культурі.
25. Філософія мови О. Потебні.
26. Ідея нації у М. Драгоманова.
27. «Філософські поеми» І. Франка.
28. Філософія природи Л. Українки.
29. Ідея ноосфери В. Вернадського.
30. Філософія як література: М. Хвильовий.
31. Етичні погляди В. Винниченка.
32. Інтегральний націоналізм Д. Донцова.
33. Ідея нації у В. Липинського.
34. Г. Грабович і процес переосмислення творчості Т. Г. Шевченка.
35. М. Попович, О. Забужко: нові погляди на українську культуру.

ПЕРЕЛІК ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

1. Який час визначають як період перших досліджень історії філософії в Україні?

- а) кінець 17 - початок 18 ст.;
- б) кінець 18 - початок 19 ст.;
- в) кінець 19 - початок 20 ст.;
- г) друга половина 20 ст.

2. Основним тематичним колом філософської думки Київської Русі є співвідношення:

- а) «людина – Всесвіт»;
- б) «людина – Бог»;
- в) «людина – нація»;
- г) «людина – космос».

3. Кому належить вислів: «Слов'янській (зокрема українській) філософії треба ще чекати на свого «великого філософа»?

- а) В. Горському;
- б) І. Франку;
- в) В. Щурату;
- г) Д. Чижевському.

4. Чи можна зараховувати того чи іншого філософа до певної національної культури через генетичні ознаки, належність до певної територіальної чи мовної спільноти?

- а) так;
- б) ні.

5. Які моменти за Д. Чижевським характеризують особливості філософії окремої національності?

- а) генетична спадковість мислителя;
- б) метод філософського дослідження;
- в) форма вияву філософських думок;
- г) побудова системи філософії;
- д) географічний принцип.

6. В контексті розвитку якої культури відбувається становлення української філософської думки?

- а) Київської Русі;
- б) часу козаччини;
- в) культури романтизму;
- г) культури просвітництва.

7. Які характерні риси властиві філософській культурі Київської Русі?

- а) схильність до абстрактного;
- б) «книжна культура»;
- в) антропологічна проблематика;
- г) позитивізм;
- д) пріоритет природного.

8. Що характеризує онтологічний вимір філософських пошуків доби Київської Русі?

- а) пріоритет навколишнього середовища;
- б) поділ світу на «реальний» і «бажаний»;
- в) християнське світобачення;
- г) бачення світу як хаосу.

9. Що характеризує гносеологічну проблематику культури Київської Русі?

- а) відкриття нового;
- б) витлумаченням відомої істини;
- в) орієнтація на «книжну культуру»;
- г) пізнання світу природи.

10. Які форми пізнавального процесу постають вторинними у філософській культурі Київської Русі?

- а) чуттєва;
- б) серцева;
- в) раціональна;
- г) вольова.

11. Що характеризує історіософську проблематику у культурі Київської Русі?

а) ідея виключення історії слов'ян з історії християнського світу;

б) уявлення про русичів як розрізнених слов'янських спільнот;

в) ідея богоданності князівської влади;

г) бачення історії слов'ян як частини світової історії.

12. Хто з українських філософів є автором твору «Слова про Закон і Благодать»?

а) Митрополит Іларіон;

б) Ярослав Мудрий;

в) Клим Смолятич;

г) Володимир Мономах.

13. Що є символом Благодаті у творі «Слово про Закон і Благодать»?

а) Тора;

б) Євангеліє від Луки;

в) Старий Заповіт;

г) Новий Заповіт.

14. Яка головна ідея «Слова про Закон і Благодать»?

а) ідея виключення історії слов'ян з історії християнського світу;

б) твір має суто риторичну, політично безідейну спрямованість;

в) через християнську доктрину зміцнити владу князя на Русі;

г) підсилити залишки марновірства у культурі Київської Русі.

15. Яка з перелічених теоретичних основ виступає домінантною у «Слові о полку Ігоревім»?

а) гносеологія;

б) історіософія;

в) онтологія;

г) філософія життя.

16. Чи можна вважати «Слово о полку Ігоревім» зразковим твором із ярко вираженою християнською символікою?

- а) так;
- б) ні.

17. Що визначає стрижневу етичну основу «Слова о полку? Ігоревім»?

- а) християнська етика;
- б) етика трагічного героя;
- в) гедоністична етика;
- г) середньовічна лицарська етика.

18. Чи відомо про соціальне положення автора у «Молінні Данила Заточеника»?

- а) так;
- б) ні.

19. До кого спрямовує своє звернення Данило Заточеник?

- а) дружини;
- б) самого себе;
- в) князя;
- г) Бога.

20. Що постає відмінним і нетиповим у «Молінні Данила Заточеника» по відношенню до традиційної філософської літератури Київської Русі?

- а) анонімність автора;
- б) самосвідомість автора;
- в) самоприниження автора;
- г) глибина думки.

21. Що постає домінантною теоретичною основою у «Молінні Данила Заточеника»?

- а) історіософія;
- б) гносеологія;
- в) онтологія;
- г) етика.

22. Який культурний центр слугував орієнтиром для розвитку культури Київської Русі?

- а) Рим;
- б) Польща;
- в) Париж;
- г) Візантія.

23. Що виступає центральною ідеєю культури Ренесансу?

- а) антропоцентризм;
- в) раціоналізм;
- б) фемінізм;
- г) позитивізм.

24. Синтез яких філософських систем готував ґрунт в українській культурі для засвоєння гуманістичних ідей?

- а) платонізму й аристотелізму;
- б) кінізму й платонізму;
- в) аристотелізму й скептицизму;
- г) платонізму й скептицизму.

25. Поширення якої філософської системи у її християнізованій формі розвивало ідею істинного пізнання Бога шляхом його поступового осягнення?

- а) стоїцизму;
- б) неоплатонізму;
- в) платонізму;
- г) скептицизму.

26. Яка форма спокійного мовчазного пізнання Бога знаходить свій розвиток в філософській культурі України 15-17 століть?

- а) аскетизм;
- б) емпіризм;
- в) раціоналізм;
- г) ісихазм.

27. У чому різниця при погляді на людину у діячів Реформації по відношенню до ренесансних ідей?

- а) повернути людині її сутнісні земні сили;
 - б) звеличення моральності й духовності людини до рівня божественного;
 - в) розвинення ідеї пріоритету віри над розумом;
 - г) поглиблення ідей схоластики.
28. Які соціокультурні процеси в Україні сприяли поширенню думок, що були співзвучні реформаторським ідеям?
- а) поширення католицизму;
 - б) поширення секуляризації;
 - в) поширення гедонізму;
 - г) поширення мусульманства.
29. Центром філософії українського бароко була:
- а) Острозька академія;
 - б) Києво-Могилянська академія;
 - в) Слов'яно-Греко-Латинська академія у Москві.
30. Як можна охарактеризувати інтелектуальну діяльність Івана Вишенського в контексті тогочасної культурної ситуації в Україні?
- а) матеріалізм;
 - б) фольклоризм;
 - в) магічний містицизм;
 - г) полемізм.
31. Які з перелічених понять характеризують філософський метод Г. С. Сковороди ?
- а) сцієнтизм;
 - б) соліпсизм;
 - в) символізм.
32. Що виступає основним біблейським символом у Г. С. Сковороди?
- а) земля;
 - б) сонце;
 - в) дерево;
 - г) змії.

33. Концепцію «сродної праці» виклав:
- а) Феофан Прокопович;
 - б) Григорій Сковорода;
 - в) Іван Франко;
 - г) Володимир Мономах.
34. Чи властивим є діалогічний метод для філософії Г. С. Сковороди?
- а) так;
 - б) ні.
35. Скільки світів виділяв у своєму філософському вченні Г. С. Сковороди?
- а) дванадцять;
 - в) три;
 - б) шість;
 - г) сім.
36. Чи можна вважати гуманізм Г. С. Сковороди гуманізмом суто «ренесансного типу»?
- а) так;
 - б) ні.
37. Які з перелічених ідей відповідають етиці Г. С. Сковороди?
- а) ідея рівної рівності;
 - б) ідея суспільної рівності;
 - в) ідея нерівної рівності;
 - г) ідея розумової рівності.
38. Який світ у філософії Г. С. Сковороди виступає світом об'єктивного існування духовної культури?
- а) світ Біблії;
 - б) макрокосм;
 - в) світ серця;
 - г) мікрокосм.
39. Хто з перелічених філософів мав вплив на Г. С. Сковороду?

- а) Кант;
 - б) Сократ;
 - в) Платон;
 - г) Філон Александрійський.
40. Чи можна вважати філософію Г. С. Сковороди завершеною системою?
- а) так;
 - б) ні.
41. Автором «Книги буття українського народу» є:
- а) Пантелеймон Куліш;
 - б) Григорій Сковорода;
 - в) Микола Костомаров;
 - г) Тарас Шевченко.
42. Яку спрямованість мала філософія Памфіла Юркевича?
- а) раціоналістичну;
 - б) матеріалістичну;
 - в) антропоцентричну;
 - г) позитивістську.
43. Який погляд на людину властивий філософії П. Юркевича?
- а) людина - мікрокосм;
 - б) людина - центр світу;
 - в) людина - макрокосм;
 - г) людина - єдність мікро- і макрокосму.
44. Що, на думку П. Юркевича, вирізняє кожную особистість з загальної маси?
- а) емоції;
 - в) розум;
 - б) досвід;
 - г) серце.
45. Яке з наведених висловлювань відповідає філософській позиції П. Юркевича?
- а) серце відображає тваринну природу людини;

- б) серце відображає сферу духовного життя;
в) серце тотожне людському розуму;
г) серце підпорядковане людському розуму.
46. Автором праці «Що таке поступ?» є:
- а) М. Драгоманов;
б) М. Грушевський;
в) І. Франко;
г) О. Потебня.
47. Найвідомішим ідеологом концепції «інтегрального націоналізму» є:
- а) Юрій Липа;
б) Дмитро Донцов;
в) Микола Скіборський;
г) В'ячеслав Липинський.
48. Ноосферну концепцію створив:
- а) Володимири Вернадський;
б) Дмитро Чижевський;
в) Павло Копнін;
г) Микола Хвильовий.
49. Автором праці «Думка і мова» є:
- а) М. Драгоманов;
б) М. Грушевський;
в) І. Франко;
г) О. Потебня.
50. Розробником етики «конкордизму» є :
- а) Володимир Винниченко;
б) Микола Скрипник;
в) Микола Хвильовий;
г) Памфіл Юркевич.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Абсолют – духовна першооснова і одночасно вища, верховна цінність, першооснова всього суцього.

Автентичність – достовірність, відповідність самому собі.

Аксіологія – вчення про цінності, філософська дисципліна, яка вивчає ціннісне ставлення людини до світу.

Аморалізм – нігілістичне ставлення до моральних норм.

Аналіз – метод пізнання, який полягає в розчленуванні цілого на частини.

Антеїзм (від грец. Антей) – поняття, що віддзеркалює домінування жіночого начала в міфологічній культурі слов'ян, в історії філософії означає єдність людини з природою (землею-матір'ю).

Антропологізм – філософська концепція, яка всі світоглядні проблеми розглядає крізь призму людини.

Антропоцентризм – філософський принцип, згідно з яким людина вважається центром Всесвіту, найвищою метою всього, що відбувається у світі.

Апологети – ранньохристиянські письменники (Юстін, Тертуліан) III ст., які захищали від критики християнське вчення.

Біблія – священна книга християнства та іудаїзму, складається з двох частин – Старого Заповіту та Нового Заповіту.

Братські школи – навчальні заклади в Україні XVI–XVIII ст. Почали створюватись у 80-х роках XVI ст. на кошти міщан, а тому набули назви братських.

Вільнодумство – критичне ставлення до релігії та церкви: сумніви в питаннях віри, заперечення окремих релігійних догматів, обрядів.

Віра – не обґрунтоване розумом прийняття існування чогось (Бога, долі, моральних чеснот іншого) за істину та дії, що відповідають цим прийняттям.

Волюнтаризм – течія в метафізиці (і психології), яка в основу світових процесів (і психологічного життя людини) ставить волю як ірраціональний, тобто несвідомий первень.

Генезис – походження, виникнення.

Гносеологія – теорія пізнання, одна з головних філософських дисциплін, яка досліджує закономірності процесу пізнання.

Гуманізм – ідейний напрям у культурі Відродження, який обстоював право на існування світської культури, незалежної від релігії. Долає національні, расові, релігійні та соціальні обмеженості у ставленні до людини.

Дуалізм – світогляд, який за вихідне приймає два рівноправних і протилежних первні (матерію і дух, світле і темне).

Дух – ідеальний первень на противагу природі як матеріальному первню.

Евдемонізм – античний принцип життєрозуміння, пізніше в етиці – принцип тлумачення й обґрунтування моралі, за яким щастя є найвищою метою життя.

Екзистенціалізм – заглибленість філософського аналізу у внутрішнє буття людини, акцент на її неповторності та потребі свободи як способу людського існування.

Естетика – філософське вчення про прекрасне, про художнє освоєння дійсності.

Етика – філософське вчення про мораль, теорія моралі. Вчить про походження і природу моральних норм, спосіб їх функціонування в суспільстві.

Життя – суттєва ознака біологічної та суспільної форм руху матерії.

Знання – форма духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, що характеризується усвідомленням їх істинності.

Ідеал – взірць досконалості, який виступає орієнтиром діяльності людини.

Інтелект – суб’єктивна здатність живих істот здійснювати доцільну орієнтовану діяльність, що виражається у пристосуванні до середовища, його творчій зміні.

Ірраціоналізм – філософський напрям, який випливає з того, що в світі панують сліпий випадок, хаос, безлад. Тому пізнавальні можливості розуму обмежені, а пізнання можливе лише на рівні інтуїції, інстинкту.

Ісихазм (від грец. внутрішній спокій, безмовність, зречення) – містична течія, що виникла у Візантії (набула поширення у середовищі монахів Афона в XIV ст. як етико-аскетичне вчення про шляхи єднання людини та Бога через очищення серця слізьми й зосередження свідомості на самій собі).

Істина – адекватне відтворення в пізнанні об’єктивної дійсності, результат певного, визначеного практикою гносеологічного відношення, при якому пізнавальний образ суб’єкта виступає як вірне відображення дійсного стану об’єкта.

Історизм – принцип наукового пізнання, згідно з яким процеси дійсності мають розглядатися в їхньому закономірному історичному розвитку, в тісному зв’язку з конкретно-історичними умовами їхнього існування.

Історія – процеси дійсності, що виникають та розвиваються як частина космічних процесів.

Історія філософії – наука, що вивчає виникнення та розвиток філософської думки в процесі боротьби матеріалізму та ідеалізму, діалектики і метафізики, процес формування і розвитку наукової діалектико-матеріалістичної філософії.

Кирило-Методіївське товариство – таємна політична організація, яка утворилася в грудні 1845 – січні 1846 рр. в Києві й існувала до березня 1847 року.

Конкордизм (від франц. згода) – світоглядна позиція, згідно з якою людина повинна жити у згоді із самою собою та іншими людьми.

Кордоцентризм – певна світоглядна орієнтація на внутрішній світ людини, «філософія серця» (де серце – емоційно-вольова сутність людини).

Мислення – процес відтворення свідомістю дійсності в абстрактних образах (поняттях).

Міра – філософська категорія, яка відображає співвідношення, гармонію кількісних і якісних ознак предмета.

Мова – знакова система разом із системою значень.

Мораль – система норм і оцінок, що регулюють відношення між людьми у суспільстві.

Націоналізація – перехід певних засобів виробництва або галузей народного господарства з приватної власності у власність держави.

Ноосфера (від грец. розум і куля) – сфера взаємодії суспільства й природи, визначальною особливістю якої стає розумова діяльність людини.

Панпсихізм – ідеалістичне вчення, яке проголошує психіку, душу, загальною властивістю природи.

Поліфонізм – багатоголосся різних культур, а саме: трипільської, іраномовної (скіфи, сармати), тюркської (половці та печеніги), германської (готи), грецької, римської, праслов'янської, що було однією з передумов розвитку філософської думки в Україні.

Свідомість – властивий людині спосіб відношення до світу через суспільно вироблену систему знань, закріплених у мові, в усіх її смислах і значеннях; найвища форма відображення матерії.

Софія – у християнській традиції «софія» (мудрість) є аналогом істинного знання про світ. У релігійно-філософській традиції має подвійне тлумачення: з одного боку, це сутність Бога, «душа світу», з іншого – першопричина інтеграції світу, людини й Бога.

Теодицея – вчення про виправдання Бога у зв'язку з існуванням у світі не тільки добра, але і зла.

Філософія – теоретичний світогляд, яке прагне досягнути всезагальне у світі, в людині і суспільстві. Філософія вибудовується із сумнівів і обґрунтувань, доведень, живе у вільних дискусіях, а тому по-справжньому можлива лише в демократичному суспільстві.

Філософія історії – сфера філософського знання про загальність і сутність історичного процесу, іманентну логіку розвитку суспільства.

Філософія культури – філософське знання про сутнісні засади культур як процесу й цілісності її архетипи, закономірності та перспективи розвитку.

Філософія релігії – сукупність актуальних і потенційних філософських установок щодо релігії і Бога, філософське осмислення їхньої природи, сутності та сенсу.

Філософська думка на Україні – розвиток філософських ідей і вчень у демократичній культурі українського народу в єднанні з демократичною культурою інших народів.

Електронні ресурси:

1. <http://lib.onu.edu.ua/> – бібліотека ОНУ ім. І.І. Мечникова
2. <http://www.onu.edu.ua/ru/index.html> – сайт ОНУ ім. І.І. Мечникова
3. <http://www.ognb.odessa.ua/> – бібліотека ім. М. Горького
4. <http://www.nbu.gov.ua/> – бібліотека ім. В. Вернадського
5. <http://lib-gw.univ.kiev.ua/> – бібліотека ім. Максимовича КНУ ім. Т. Шевченка
6. <http://www.filosof.com.ua/> – Інститут філософії ім. Г. Сковороди
7. <http://www.inst-ukr.lviv.ua/> – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича
8. <http://www.gilan.uar.net/nasu/hiuass.html> – Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського

ЗМІСТ

Вступ	3
Навчальні компетенції	4
Лекційна частина курсу	6
Методичні рекомендації по підготовці до семінарських занять	14
Плани семінарських занять	16
Тема 1. Філософські ідеї у середньовічній Україні IX-XV ст.	16
Тема 2. Гуманістичні та реформаційні ідеї в Україні кін. XV – поч. XVII ст.	23
Тема 3. Філософія в Києво-Могилянській академії 30 рр. XVII – XVIII ст.	29
Тема 4. Філософія Г.С. Сковороди	35
Тема 5, 6. Філософія українського Просвітництва і романтизму XIX-XX ст.	41
Тема 7. Академічна філософія в Україні XIX ст.	52
Тема 8. Філософські ідеї у творчості покоління «Молода Україна» XIX – поч. XX ст.	59
Тема 9. Філософія періоду радянської України	64
Модульні контрольні роботи. Методичні рекомендації до їх виконання	71
Методичні вказівки та тематика есеїв	74
Перелік тестових завдань	70
Словник основних термінів	86
Електронні ресурси	91

Навчальне видання

Тетяна Василівна Сулятицька,

Маріанна Петрівна Плахтій

кандидати філософських наук, доценти
кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка

ФІЛОСОФІЯ УКРАЇНИ

*Методичні рекомендації для
організації самостійної роботи
студентів*

Ум. друк. арк. 3,4

Комп'ютерно-інформаційна лабораторія історичного
факультету Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка,
32301, м. Кам'янець-Подільський, вул. Татарська, 14